

Az MTA rendes tagjának székfoglaló előadása, 2016.

Solymosi László

Szent László király sírja, kultusza és szentté avatása*

„... bűnös vagyok, mert a földi hatalmat a
legsúlyosabb vétkek nélkül nem lehet
gyakorolni...”

A mottó Szent László király (1077–1095) leveléből való.¹ Az idézett részlet a kor felfogásával összhangban fogalmazta meg a halandó ember, a bűn és a hatalom kapcsolatát. Itt azonban ennél többről van szó: egy keresztény uralkodó önkritikus vallomásáról. László bűnösnek érezte magát, de kortársai becsülték, a legnagyobbak közé számították, és hamarosan kialakult tisztelete szentté avatásához vezetett.

Ez a tanulmány három kérdésre kíván választ adni. Hová temették László királyt? Hogyan bontakozott ki kultusza? Miként avatták szentté?

Bár az első kérdésre adott válaszom néhány éve ismert, szükséges, hogy röviden itt is foglalkozzam vele, mivel meghatározón összefügg a másik két kérdéssel.²

A király sírja

Szent László király 1095-ben távozott az élők sorából. Sírhelyét a források egyértelműen meghatározták: az uralkodót az általa alapított váradi székesegyházban temették el. Mátyás Flórián történész (1818–1904) 1900. június 11-én a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának felolvasó ülésén

* A tanulmány a 2016. október 13-án elhangzott akadémiai rendes tagsági székfoglaló előadás szerkesztett változata.

¹ A Monte Cassino apátjához 1091-ben írt levélben a következő részlet olvasható: *Quamvis peccator existam, quoniam cura terrene dignitatis absque gravissimis non potest premoveri criminibus, tamen tue sanctitatis culmen non ignoravi. Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. I. Ab anno 1000 usque ad annum 1131. Edendo operi praefuit Georgius Györffy. Aduverunt Johannes Bapt. Borsa, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik. Budapestini 1992. (= DHA) 272 (91. szám).*

² A jelen írásnak a temetkező helyre vonatkozó részét bővebb változatban l. Solymosi László: Egy tévedés nyomában. Szent László király somogyvári temetésének legendája. In: *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon.* Szerk. Illés Pál Attila és Juhász-Laczkó Albin. Budapest, 2012. I. 151-171. Vö. Solymosi László: Szent László király somogyvári sírjának legendája. In: *Magyar történettudomány az ezredfordulón.* Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Gecsényi Lajos – Izsák Lajos. Budapest, 2011. 125-142.

ismertette új elképzelését.³ Eszerint Szent László királyt először az ugyancsak általa alapított somogyvári bencés apátságban temették el, ahonnan földi maradványait később - valamikor 1192 előtt - vitték Váradra és helyezték el a székesegyházban.

Mátyás Flórián véleménye gyorsan elterjedt és állításának egészen napjainkig csak kevesen mondtak ellent.⁴ A kételkedésben a legmesszebb Tóth Sándor művészettörténész (1940–2007) jutott, amikor 2001-ben leírta, hogy „Tihany és Szekszárd vitathatatlanul királyi temetkezőhelyül szolgált, Somogyvár ilyen szerepe viszont kétségbe vonható.”⁵

Mátyás Flórián nézetét megelőzően a történeti feldolgozások és maguk a források is kivétel nélkül váradi temetésről tanúskodnak. A Szent László-legenda 1200 táján megformált két változata, a 14. századi krónika-szerkesztmény Szent László halála után készült része, Kézai Simon 1285 táján megfogalmazott gesztája és a Váradi Krónika semmit sem tud a somogyvári temetésről.⁶ A Szent László-legenda 1200 táján megformált két változata is hallgat róla, viszont többletet ad az előbbi forrásokhoz képest. A váradi temetést csodás esemény leírásával, az ún. kocsi-csodával nyomatékosítja: a kocsi a király holttestével magától elindul Várad felé.⁷ Ezt a jelenetet a 14. században a Képes Krónika illuminátora is megörökítette (51^r), noha maga a szöveg nem szólt róla.⁸ (1. kép) Ugyanakkor a Magyar Anjou Legendárium miniátora is megfestette a történetet, s ábrázolását a kép alá írt szöveg (*quomodo currus ibat cum corpore Waradinum*) tette egyértelművé.⁹ (2. kép) A kocsi-csoda

³ Mátyás Flórián: Szent László és Imre királyok végnapjai és II. Endre életévei, fogsága és temetése. (Akadémiai értekezések. II. Oszt. XIX/1) Budapest, 1900. 13-16.

⁴ Balogh Jolán: Varadinum. Várad vára. I-II. (Művészettörténeti Füzetek 13/1–2) Budapest, 1982. I. 13, p., II. 24., Klaniczay Gábor: Az uralkodók szentsége a középkorban. Budapest, 2000. 155-156. Uő: Holy Rulers and Blessed Princesses. Dinastic Cults in Medieval Central Europe. Cambridge, 2001. 175.

⁵ Tóth Sándor: A 11–12. századi Magyarország Benedek-rendi templomainak maradványai. In: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Benedictine Monasteries in Medieval Hungary. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 2001. 239, 262 (61. jegyzet). A kötet a kérdésben nem egységes. Az egyik tanulmány szerzője lehetségesnek tartja a feltárt objektum kapcsolatát Szent Lászlóval, míg a másiké nem vesz tudomást a somogyvári királysírról. Papp Szilárd: Somogyvár. Uo. 352., Hervay L. Ferenc: A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus. Uo. 509–511.

⁶ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* (= SRH) I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini 1937–1938. (Utánnnyomás és kiegészítés: Az Utószót és Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta Szovák Kornél és Veszprémy László. Budapest, 1999.) I. 182, 204, 209, 420., II. 522-523.

⁷ SRH II. 522–523.

⁸ Csapodiné Gárdonyi Klára: A Képes Krónika miniatúrái. In: Képes Krónika. Fordította Bellus Ibolya. A kísérő tanulmányokat Dercsényi Dezső, Kristó Gyula és Csapodiné Gárdonyi Klára, a jegyzeteket Kristó Gyula írta. (Pro memoria) Budapest, 1986. 547-548.

⁹ Magyar Anjou Legendárium. A bevezető tanulmányt írta, a legendszövegeket összeállította és a kiadást sajtó alá rendezte Levárdy Ferenc. Budapest, 1973. XLIV/19. kép. Vö. Kerny

népszerűségét mutatja, hogy a középkori Szent László-beszédek közel felében olvasható ez a jelenet.¹⁰

Vajon mi készítette akkor Mátyás Flóriánt az addig általánosan uralkodó álláspont felülbírálására? Mátyás egy olyan bullára, pontosabban annak egy kis részletére hivatkozik, amelyet II. Paszkál pápa állított ki 1106. november 2-án, a dél-franciaországi (languedoc-i) saint-gilles-i bencés apátság élén álló Hugó apát számára.¹¹ A kapcsolatot az jelenti, hogy Szent László király 1091-ben az innen érkező szerzetesek számára építtette a somogyvári monostort a Szentháromság, Szent Péter és Pál apostolok, valamint Szent Egyed, a híres francia apátság védőszentje tiszteletére.¹²

Ez az oklevél nem volt ismeretlen a magyar kutatás előtt. Először 1774-ben Pray György¹³, majd mások is közzétették a forrás szövegét¹⁴, azonban senki sem következtetett belőle Szent László somogyvári temetésére.

Mátyás Flórián 1900-ban közzétett nézetének bírálata még ugyanabban az évben megjelent. Recenziójában Pauler Gyula (1841–1903) kiemelten foglalkozott a somogyvári temetés kérdésével.¹⁵ Kifogásolta, hogy Mátyás Flórián kihagyásokkal idézte a bulla vonatkozó részét. Arra a (téves) következtetésre jutott, hogy nem a magyar király, hanem Odiló saint-gilles-i apát teste nyugodott Somogyvároton. Úgy vélte, számos hiteles adat tanúskodik arról, hogy László király testét mindjárt Váradon temették el; azt pedig, hogy ideiglenesen Somogyvároton lett volna eltemetve, a másképp is magyarázható bullán kívül semmi sem bizonyítja.

Mátyás Flórián nem válaszolt ezekre az ellenvetésekre. Nem sokkal később mindketten távoztak az élők sorából. Haláluk után a kérdéssel a középkorkutató történésznek készülő fiatal Baumgarten Ferenc Ferdinánd (1880–1927) foglalkozott. Baumgarten a pesti egyetemen doktorált 1903-ban, majd a strassburgi egyetemen folytatta tanulmányait.¹⁶ A két bencés apátság, Somogyvár és Saint-Gilles közös múltjának feltárására vállalkozott. Baumgarten

Terézia: Szent László halála és temetése a képzőművészetben. In: Bogyay Tamás emlékére. Magyar Egyháztörténeti Évkönyv (Annales historiae ecclesiae Hungaricae 2) Szerk. Bertényi Iván, Dóka Klára. Budapest, 1996. 75.

¹⁰ Madas Edit: Sermones de Sancto Ladislao rege Hungariae. Középkori prédikációk Szent László királyról. (Kétnyelvű kiadás.) Debrecen, 2004. 7, 44–45, 304–305.

¹¹ DHA I. 352–353 (129. szám).

¹² DHA I. 266–268 (88. szám).

¹³ Georgius Pray: Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao Hungariae rege. Posonii 1774. 47–50.

¹⁴ A kiadások felsorolását lásd DHA I. 352.

¹⁵ Pauler Gyula bírálatát Mátyás Flórián értekezéséről I. Századok 34 (1900) 738–740. A temetésről a 739. lapon írt.

¹⁶ Téglás János: „a nagyvilág fáradt zarándoka”. Baumgarten Ferenc élete. In: A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941–1951. V. Szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket valamint a függeléket írta és összeállította Téglás János. Budapest, 2007. 301–311., különösen 303.

Mátyás Flórián nézete mellett érvelt és azt állította, hogy a bulla vonatkozó passzusa csak egyféleképpen értelmezhető: igenis Szent Lászlót temették el Somogyvárott.¹⁷ Új elemként hozta fel, hogy a saint-gilles-i anyaapátságban a 12. század elején készült halottas könyv feljegyezte Szent László temetése napját.¹⁸

Ez a feljegyzés azonban azzal függött össze, hogy az egyházalapítás, az egyháznak tett adomány lélekváltság-adomány volt. A temetés évfordulóin a megadományozott intézmény papsága imádkozott jótevője túlvilági boldogulásáért, függetlenül attól, hová temették.¹⁹ Így természetes volt, hogy mind a somogyvári, mind a közvetve érintett francia apátságban nyilvántartották László temetése napját, és imádkoztak érte.

Baumgarten meghívott vendégként 1905. november 13-án előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén, ahol felolvasta tanulmányát a somogyvári és a saint-gilles-i apátságok kapcsolatáról. Fejérpataky László (1857–1923) úgy mutatta be az ifjú szerzőt, mint aki korábbi munkájában „Szent László temetése helyének kérdését is jóformán eldöntötte”.²⁰

Baumgarten nem sokkal ezután²¹ felhagyott a középkorkutatással, esztétikai és színháztudományi műveket alkotott. Nevét szélesebb körben a magyar írók támogatására tett nagyvonalú alapítványa, a Baumgarten-díj őrizte meg, amelyet 1949-ben osztottak ki utoljára.

Mátyás Flórián és Baumgarten nézete szinte mindenkit meghódított. Békefi Remig (1858–1924), Sörös Pongrácz (1873–1919), majd Karácsonyi János (1858–1929) is azt vallotta, hogy Szent Lászlót először a somogyvári monostorban temették el.²² Dercsényi Dezső (1910–1987) művészettörténész a vita ismeretében így írt: „Semmi okunk sincs, hogy László somogyvári eltemetését tényként el ne fogadjuk.”²³

¹⁷ Baumgarten Ferencz: Kritikai jegyzetek az Árpád-kor története köréből. I. Szent László temetkező helye. Századok 38 (1904) 868–871., Uő: Levél a szerkesztőhöz. Uo. 994–996. p.

¹⁸ A forrásadat azóta kiadásban is elérhető. Ulrich Winzer: S. Gilles Studien zum Rechtsstatus und Beziehungsnetz einer Abtei im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung. Bestandteil des Quellenwerkes Societas et Fraternitas. (Münstersche Mittelalter-Schriften 59) München, 1988. 376.

¹⁹ Solymosi László: Hozott-e törvényt Szent István király a torlókról? In: Doctor et apostol. Szent István-tanulmányok. (Studia Theologica Budapestinensia 10) Szerk. Török József. Budapest, 1994. 229–232.

²⁰ [Tasnádi Nagy Gyula:] Vegyes közlések. Századok 39 (1905) 976.

²¹ Újabb és egyben utolsó középkori témájú cikkében már nem tért ki a temetés kérdésére. Baumgarten Ferencz: A saint-gillesi apátság összeköttetése Magyarországgal. Diplomatikai tanulmány. Századok 40 (1906) 393–394, 395, 398, 410.

²² Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest, 1907. (Újranyomás: Budapest, 2009.) 193., Sörös Pongrácz: Az elenyészett benczés apátságok története. (A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. XII/B.) Budapest, 1912. 151–152 (5. jegyzet)., Karácsonyi János: Szent László király élete. Budapest, 1926. 94–96.

²³ Dercsényi Dezső: A somogyvári Szent Egyed-apátság maradványai. (Doktori értekezés.) Budapest, 1934. 11–12 (21. jegyzet), 18.

A téves nézet terjedése 1960 után újabb lendületet kapott. Györffy György (1917–2000) történeti földrajzában még azt írta, hogy 1095-ben a váradi székesegyházban temették el az alapító királyt²⁴, de 1977-ben már amellett tette le voksát, hogy Szent Lászlót előbb Somogyvározt, majd Váradon temették el.²⁵ Sokan mások is hasonlóan vélekedtek, többek között Csóka J. Lajos (1904–1980) bencés rendtörténész, illetve Bálint Sándor (1904–1980), a szakrális néprajz tudósa.²⁶

A téves állítás az 1970-es évek végétől a szövegkiadásokban és fordításaikban is megjelent. A kiadók és a fordítók itthon és külföldön lábjegyzetben figyelmeztették az olvasót, hogy először a somogyi monostorban s nem Váradon volt a temetés. Ez a gyakorlat sokáig nem érvényesült a Legenda esetében. De végül az újabb fordítás itt is igazodott hozzá. Úgy jelent meg, hogy emlékeztetett a somogyi temetésre.²⁷

Ezen a vélekedésen a somogyvári monostor 1972-ben megkezdett régészeti feltárása sem változtatott. Bakay Kornél, az ásatást vezető régész eleve abból indult ki, hogy a királysírnak meg kell lennie. A szentélytől távol, a főhajóban talált is egy építményt, melyet kriptának minősített. Bakay számos helyen és alkalommal írt a somogyvári királysírról.²⁸ Néhány évvel ezelőtt impozáns kiállítású könyvben foglalta össze több évtizedes kutatásainak eredményeit.²⁹

²⁴ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. I. Budapest, 1963, ²1966. 685. Vö. uo. 682.

²⁵ Györffy György: A „lovagszent” uralkodása. Történelmi Szemle 20 (1977) 561, 563. Vö. Uő: A magyar állam megszilárdulása. In: Magyarország története tíz kötetben, a szerkesztőbizottság elnöke Pach Zsigmond Pál. I/1-2. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György, szerk. Bartha Antal, Budapest, 1984. I/2. 940, 1671. Időrendi áttekintésben: Uo. 1517. Lásd még: Györffy György: Szent László. In: László király emlékezete. Szerk. Katona Tamás. (Bibliotheca Hungarica) H. n. 1977. 20. Ugyanezt rögzítette szócikkében is. Györffy, György: Ladislaus I. der Heilige. In: Lexikon des Mittelalters. V. München–Zürich, 1991. Sp. 1610–1611. Vö. DHA I. 352 (3. jegyzet).

²⁶ Csóka J. Lajos: Szent Benedek fiainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra. I–II. [Budapest, 1970.] I. 309, 459. Nézetét a mű német változatában is megismétli. Uő.: Geschichte des Benediktinischen Mönchtums in Ungarn. (Studia Hungarica 11) München, 1980. 78, 426., Bálint Sándor: Ünnepi Kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából. I–II. Budapest, 1977. I. 483, 523.

²⁷ Solymosi: Egy tévedés nyomában (i. m.) 160-161.

²⁸ Bakay Kornél: Előzetes jelentés a somogyvári bencés apátság 1972–73. évi feltárásáról. Somogyi Múzeumok Közleményei. I. Kaposvár, 1973. 345., Uő: Második jelentés a somogyvári bencés apátság feltárásáról (1974–75). Somogyi Múzeumok Közleményei. II. Kaposvár, 1975. 205., Uő: Feltárul a múlt? A múlt jövője. Budapest, 1989. 279-280, 304., Uő: Somogyvári bencés apátság. In: Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Diósi István, szerk. Viczián János. XII. Budapest, 2007. 230.

²⁹ Bakay Kornél: Somogyvár. Szent Egyed-monostor. A somogyvári bencés apátság és védműveinek régészeti feltárása 1972–2009. Budapest, 2011. 94-95, 159-161, 164-165. 181-186, 531-532, 555, 561. A szerző itteni megjegyzéseire tett észrevételeimet l. Solymosi László: Egy tévedés nyomában (i. m.) 169-170.

1991 nyarán Somogyvárott az apátság alapításának 900 éves évfordulója alkalmából tudományos ülésszakot rendeztek, és ünnepélyesen átadták a helyreállított műemléket (3. kép), megjelölve benne Szent László királynak a sírfelirat szerint feltételezett első sírját (*sepulcrum opinabile primum regis Sancti Ladislai*). (4. kép) A temetkezés kérdésével is foglalkozó előadók kivétel nélkül tényként kezelték, hogy Szent László első nyughelye a somogyvári monostorban volt.³⁰

Ha a somogyvári monostor valóban királyi temetkezőhely volt, akkor felmerül a kérdés, mikor és hogyan vitték át az 1095-ben elhunyt király tetemét a váradi székesegyházba.

A Fügedi Erik (1916–1992) nevéhez köthető datálási kísérlet Gallus Anonymus gesztájára támaszkodik. Ebben szó esik III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelem (1102–1138) somogyvári zarándoklatáról. Fügedi feltételezte, hogy a fejedelem Szent László ott levő sírját is felkereste somogyvári tartózkodásakor.³¹ Ugyanakkor a geszta nem említi a sírt, ami azért is elgondolkasztató, mert más helyütt megemlékezik a magyar uralkodóról.³²

Egy további időpont-meghatározási próbálkozás Valter váradi püspök sajátos istenítéletére épül.³³ A Legenda szerint Könyves Kálmán király (1095–1116) fia és utóda, azaz II. István uralkodása (1116–1131) idején egy ispán lopással vádolt meg egy vitézt, s a király Valter püspököt bízta meg a per befejezésével. A püspök Szent László érdemeiben bízva, annak sírjára helyezte a per tárgyát képező ezüst tálat, hogy Isten döntse el, kit illet meg az ezüstmű. Amikor az ispán meg akarta ragadni a tálat, félholtan összeesett.³⁴ A bizonyító eljárás leírását a Legenda két változatban örököltette meg. Az egyik csak az ispán felsüléséről szólt, míg a másik ezt kiegészítette azzal, hogy a vitéz a sírről elveszi a tálat.³⁵ A bővítés arról árulkodik, hogy szerzője nem lehetett tisztában az istenítéleti eljárással, hiszen az ilyen vitákban csak az egyik felet kötelezték

³⁰ Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére. Szerk. Magyar Kálmán. Kaposvár, 1992. 10, 37, 56–57, 108, 170, 226, 266–267, 289. Györffy György, Magyar Kálmán, Fügedi Erik, Barna Gábor, Tóth Melinda, Levárdy Ferenc, L. Szabó Tünde tanulmányairól van szó.

³¹ Fügedi Erik: Somogyvár francia monostora... In: Szent László és Somogyvár (i. m.) 57. A szerző itt az átvitel időpontját 1112–1134 közé teszi. Az utóbbi évszám, az *ante quem* azonban nyilvánvaló tévedés, mert vélekedésével ellentétben az 1134-ben említett váradi oltárról nem mondja az oklevél, hogy kapcsolatban lenne Szent László sírjával. Vö. Chartae antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196. Composuit Georgius Györffy. (Monumenta Medii Aevi.) Budapest, 1994. (= CAH) 46 (14. szám).

³² Bagi Dániel: Gallus Anonymus és Magyarország. (Irodalomtörténeti füzetek 157) Budapest, 2005. 166–167. Vö. Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles. Translated and annotated by Paul W. Knoll, Frank Schaer. (Central European Medieval Texts 3) Budapest–New York, 2003. (Utánnomás: 2007.) 96–101, 126, 276.

³³ Az esetet istenítéletnek minősítette Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Budapest, 1954. 194.

³⁴ SRH II. 524–525.

³⁵ SRH II. 525.

arra, hogy az istenítéleti próbának alávesse magát, s ha ennek során bűnösnek bizonyult, a másik fél magától értetődően megnyerte a pert. A bővebb változat a 14. században a Magyar Anjou Legendárium miniátorát is megihlette, és ennek megfelelően két képet készített róla. Az egyik a földre zuhant ispán, a másikon a vitéz látható, amint a sírról elveszi a tálat.³⁶ (5. kép)

Valter püspök vitathatatlanul történeti személyiség volt. A 14. századi összeállításból ismert váradi püspöklistában ugyan nem szerepel, de oklevelek igazolják létezését.³⁷ Az általa lefolytatott istenítélet időpontját joggal lehet az őt megbízó II. István király uralkodásának az idejére, vagyis 1116 és 1131 közé tenni. De ekkorra helyezni az átvitelt Váradra még a somogyvári temetés elfogadása esetén is vitatható.³⁸ Felmerül ugyanis a kérdés, miként alakulhatott ki ilyen rövid idő alatt Szent Lászlónak olyan kultusza Váradon, hogy alig elkészült sírját Valter püspök bevonhatta a sajátos istenítéleti eljárásba.

Az esetleges átvitelt a holttest exhumálásának kellett megelőznie. A kánonjog szerint az egyházi engedéllyel történő kihantolásnak három fő típusa létezett. Ha a temetés után kiderült a halottról, hogy életvitele miatt (például kiközösített volt) nem lett volna szabad megszentelt földbe temetni, akkor kötelezően kihantolták és a temetőn kívül ásták el a tetemet. A szentté avatást követően is kiemelték (*elevatio*) addigi sírjából a szent maradványait, hogy végső nyughelyére temessék. Végül az is előfordult, hogy valamilyen egyéb oknál fogva kívánták utóbb máshol elhelyezni az elhunyt földi maradványait.³⁹ A somogyvári kihantolás ez utóbbi kategóriába tartozott volna, mint IV. Béla király (1235–1270) holttestének sokszor idézett kétszeri exhumálása és háromszori temetése Esztergomban. A királyt 1270-ben az esztergomi ferenceseknél temették el, de tetemét az esztergomi érsek kihantoltatta és átvitette a székesegyházba, ahonnan pápai döntés nyomán került vissza eredeti helyére.⁴⁰ A részletek nem ismertek. De feltehető, hogy pápa azért állt a ferencesek mellé, mert a király az ő templomukat választotta temetkező helyül,

³⁶ Magyar Anjou Legendárium (i. m.) XLIV/23-24. kép.

³⁷ Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. História Könyvtár: Kronológiák, Adattárak 11) Budapest, 2011. 98. A váradi püspöklista eleje hiányos, az első püspök, azaz Könyves Kálmán után a következő püspök II. Géza korából való. Így Sixtus és utóda, Valter püspök sem szerepel benne. Bunyitay Vincze: A váradi káptalan legrégebbi statútumai. Nagyvárad, 1886. 14., újabb kiadásban: Documenta Romaniae historica. C. Transilvania. XIV (1371–1375). Ed. Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross. București, 2002. 688.

³⁸ Kerny Terézia: Királyi temetkezések a váradi székesegyházban. In: Váradi kőtöredékek. Szerk. Kerny Terézia. Budapest, 1989. 159, 160–161 (3. jegyzet). Vö. Uő: László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095–1301). In: Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából. Szerk. Pócs Éva–Voigt Vilmos. Budapest, 1996. 176.

³⁹ Szuromi Szabolcs: A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században. Budapest, 2002. 207–210.

⁴⁰ SRH I. 469–470. Vö. Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. Budapest, 1922. 162.

az ott eltemetett kisebbik fia, Béla herceg sírja mellett kívánt nyugodni.⁴¹ A háttérben minden bizonnyal presztízsszempontok és anyagi megfontolások, a királyi temetéssel, az évenként ismétlődő liturgikus cselekménnyel és a sír látogatásával kapcsolatos bevételek álltak.⁴²

Bár a források nem tudnak semmiféle somogyvári exhumálásról, mégis többen megkísérelték összekapcsolni a kettős temetésről szóló elképzelést a Legenda elbeszélésével, a holttest Váradra szállításának csodás történetével. Eszerint a hívek a nagy nyári meleg és a hosszú út miatt haboztak a holttestet Váradra vinni. Okosabbnak látták a fehérvári egyház mellett dönteni. Egy fogadóhoz érve, a fáradtságtól és a szomorúságtól elcsigázva elaludtak. Miután elnyomta őket az álom, a kocsi, amelyre a testet rakták, mindenféle állati vonóerő nélkül magától megindult Váradra a helyes úton. Ébredés után a hívek mindenfelé keresték, amíg meg nem találták a Várad felé magától futó szekeret. Látván, hogy a király testét isteni erő viszi ama helyre, ahová temetkezését maga választotta, útjukat minden habozás nélkül Várad felé vették.⁴³

A kocsi-csoda szövegében semmiféle konkrét utalás nincsen a somogyvári temetésre, azaz alkalmatlan arra, hogy valamiképpen az itteni eltemetést bizonyítsa. Ezért több kimódolt magyarázat kísérelte meg összhangba hozni a történetet a somogyvári helyszínnel. Karácsonyi János például a kocsi-csodát istenítéletnek tekintette. Feltevése szerint a váradi püspök kérte meg arra II. Istvánt, hogy a király végakarátának megfelelően vitesse Váradra Szent László tetemét. Vita kerekedett a somogyiak és a váradi püspök között, és II. István istenítéletre bízta ennek eldöntését. Kihantoltatta a koporsót és szekérre rakatta, hogy lássák, merre indul el a kocsi. A szekér Várad felé indult, így az istenítélet nyomán a somogyvári bencések kénytelenek voltak lemondani a királlysírról.⁴⁴

⁴¹ Hasonló vita bontakozott ki 1134-ben a magdeburgi székeskáptalan és a helybeli premontrei monostor szerzetesei között, hová temessék a Premontrei Rend alapítóját, Szent Norbertet, aki szerzetes és egyben magdeburgi érsek volt. A vitát Lothar császár döntötte el a szerzetesek javára. Döntésében nyilván része volt annak, hogy Norbert rendtársai között kívánt nyugodni. Szuromi: A temetésre vonatkozó egyházfegyelem (i. m.) 87–88.

⁴² Vö. Solymosi László: Egyházi és világi (földesúri) mortuarium a 11–14. századi Magyarországon. Századok 121 (1987) 557–559., Lővei Pál: Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához. (Akadémia doktori értekezés, kézirat) I. Budapest, 2009. 388–392. p. (A sír, mint egyházi bevételi forrás című alfejezet.)

⁴³ SRH II. 522–523. A csoda teljes szövegét Kurcz Ágnes fordításában l. Árpád-kori legendák és Intelmek. A válogatás, a bevezető tanulmány, a jegyzetek és a szöveggondozás Érszegi Géza munkája. Budapest, 1983. 99–100.

⁴⁴ Karácsonyi: Szent László (i. m.) 94–96. Vö. Sötér István: Francia-magyar művelődési kapcsolatok. Budapest, 1941. 4., Uő: Magyar-francia kapcsolatok. Budapest. 1946. 13.

A kocsi-csoda története nem szolgált egyebet, mint annak az egyházi követelménynek a tudatosítását, amely szerint bárki végakarátát teljesíteni kell, semmi okkal, még a kánikula miatt sem lehet kitérni előle.⁴⁵

Miután nem találtunk valamire való választ arra, mikor, miért és hogyan került volna a holttest Somogyvárról Váradra, vissza kell térnünk a többször említett pápai bullához. A megoldás ebben rejlik.⁴⁶

A bullának a temetkezésre vonatkoztatott része egy igen hosszú, többszörösen összetett mondat: „Latisclauus si quidem bone memorie Ungarorum rex ad honorem Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli in memoriam sancti confessoris Aegydi Semichensem fundavit ecclesiam et eam per manum Odilonis felicis memorie predecessoris vestri monasterio Beati Aegydi, cui auctore Deo presides, obtulit, ubi et eius corpus venerabile requiescit, hanc nimirum oblationem pro animarum salute perpetrata nos largiente Deo Apostolice Sedis auctoritate firmamus, cui vestrum Flauiane Vallis cenobium ab eodem sancto Aegydio in salarium datum agnoscitur.”⁴⁷

Fordításban a következőképpen hangzik: Minthogy László, a magyarok jó emlékü királya, Isten, valamint Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, Szent Egyed hitvalló emlékére alapította a somogyi egyházat, és azt boldog emlékü elődöd, Odiló keze által felajánlotta Szent Egyed monostorának, melynek Isten segítségével az élén állsz, és ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik, ezt a lelkek üdvére tett felajánlást mi Isten meghagyásával és az Apostoli Szék tekintélyével megerősítjük, tudván, hogy Flavia-völgyi rendházatokat ugyanazon Szent Egyed adományozta az Apostoli Széknek.

Ennek az összetett mondatnak a lényegi eleme az a helyhatározói mellékmondat (*ubi et eius corpus venerabile requiescit*, azaz: *ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik*), amely egy bizonyos holttest nyugvóhelyét jelölte, és nyilvánvalóan egyértelműen kívánta azt meghatározni. A szövegben össze nem keverhetően két, temetkezésre alkalmas egyházi intézmény szerepel, és három elhunyt személy: Szent László király, Odiló saint-gilles-i apát, valamint a két egyházi intézmény azonos védőszentje, Szent Egyed.

Kérdés tehát, hogy melyik helyszínre vonatkozik a helyhatározói mellékmondat, hol temették el azt a bizonyos holttestet, és ki volt ez a személy. Mátyás és Baumgarten olvasata szerint Szent László teste nyugodott Somogyvárott. Ők a holttest kifejezést a mondatban tőle igen távol említett László királlyal és a somogyi egyházzal kapcsolták össze. Ehhez azonban arra

⁴⁵ Szuromi: A temetésre vonatkozó egyházfegyelem (i. m.) 49–51, 87–88.

⁴⁶ A bulla kritikai kiadása: DHA I. 352–353 (129. szám). A továbbiakban is az itt közölt szöveget használom, noha a szakirodalomban természetesen az 1992. évi kritikai kiadása előtt más közlésből idéztek. Az egyöntetűség szempontján kívül ez azért is megengedhető, mert a kiadások között lényegi eltérés nincsen.

⁴⁷ DHA I. 352. Itt jegyzem meg, hogy az idézetek a *requiescit* szóval véget érnek. A kiadásokban is itt pontot szoktak tenni, holott a következő rész szerves tartozéka az előbbinek.

volt szükség, hogy bizonyos közbülső, „zavaró” elemeket kihagyjanak a mondatból.

Kipontozásos technikával szinte közvetlen kapcsolatot létesítettek a somogyi egyház és a mellékmondat között: „Latisclauus si quidem bone memorie Ungarorum rex ad honorem Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli in memoriam sancti confessoris Aegydi Semichensem fundavit ecclesiam, ... ubi et eius corpus venerabile requiescit...”

Azaz magyarul: Minthogy László, a magyarok jó emlékű királya, Isten, valamint Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, Szent Egyed hitvalló emlékére alapította a somogyi egyházat, ... ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik...

A mondatot megcsönkítő idézők nagyvonalúan eltekintettek attól, hogy az *ubi* (ahol) és *eius* (az ő) szavakat a kihagyott részben említett Szent Egyed monostorra és annak alapítójára vagy néhai apátjára vonatkoztassák. Azt sem vették figyelembe, hogy a helyhatározói mellékmondatot megelőzi egy másik mellékmondat, amelyben a pápa a bulla címzettjéhez, a Szent Egyed monostor Hugó nevű apátjához szól, mondván: „a monostor, melynek Isten segítségével az élén állsz”. Ez a rész pedig vitathatatlanul a francia monostorra utal, tehát erre a helyszínre és erre a szentre kell vonatkozzon az a mellékmondat, hogy „ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik”. Mátyás és Baumgarten régi és újabb követői is ezzel az idézési technikával éltek. Egyedül Sörös Pongrác közölte a teljes szöveget, de tévesen más magyarázatot fűzött hozzá.⁴⁸

Az oklevél szövegének elemzése további érveket is ad a kezünkbe. A pápai bulla ugyanis a benne szereplő három személyt három különböző jelzővel illeti. László királyt jó emlékűnek, Odiló apátot boldog emlékűnek, Egyedet pedig szentnek írja, és Szent Egyed két fontos tevékenységéről is szót ejt. Egyfelől ő építtette a Flavia-völgyben a francia monostort, másfelől ő adta azt a Szentszék birtokába.⁴⁹ Ezen érdek mellé került harmadik elemként, hogy ott is temették el, tisztelendő teste ott nyugszik. A *venerabile* jelző ugyanis nem illik sem világi, sem egyházi személy holttestére, de annál inkább egy szentnek, azaz jelen esetben Szent Egyednek a földi maradványaira.⁵⁰

A mondat egyetlen helyes értelmezése az, hogy Szent Egyed nyugszik a francia monostorban, miként sírja ott ma is látható. A pápa azért idézte fel Szent Egyed tevékenységét és nyughelyét, hogy megerősítse a francia monostor

⁴⁸ Békefi: A Balaton környékének egyházai (i. m.) 193 (4. jegyzet), Sörös: Az elenyészett benczés apátságok (i. m.) 151–152 (5. jegyzet). Korábbi gyakorlatával szakítva, legutóbb Bakay Kornél is megadta a teljes szöveget, de fordítására nem vállalkozott, és nézetét sem változtatta meg. Bakay: Somogyvár. Szent Egyed-monostor (i. m.) 94-95. Vö. Solymosi: Egy tévedés nyomában (i. m.) 169-170.

⁴⁹ Vö. J[acques] Pycke: Gilles (Saint), in: Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique. XX. t. Sous la direction de R[oger] Aubert. Paris, 1984. 1352-1356. hasáb.

⁵⁰ A számos példából néhányat idézünk Burchardus wormszi püspök XI. elején összeállított joggyűjteményétől III. Ince pápa 1215. évi okleveléig. Patrologiae cursus completus. Series Latina. Ed. Jacques-Paul Migne. I–CCXXI. Parisiis 1844–1865. 140. köt. 558ab. hasáb, 143. köt. 646c, 789a. hasáb, 217. köt. 241a. hasáb.

fennhatóságát a somogyvári apátság felett, és kifejezze Szent Egyed és a két apátság, valamint a Szentszék szoros kapcsolatát. Erről és nem másról szól a bulla fontos mondata.⁵¹ Szent László királyt a váradi székesegyházban temették el, a somogyvári apátságban sohasem volt királlysír.

A kultusz kezdetei

A kultusz kialakulásáról találóak Gerics Józsefnek éppen Szent László kapcsán kifejtett gondolatai: „A szentként való tiszteletet a csodahit kialakulása általában meg szokta előzni, és a szentté avatáshoz megkívánt *fama sanctitatis*nak fontos elemét alkották a szentté avatandónak már előzetesen tulajdonított csodajelek. Éppen ezért a szentté avatás szorgalmazói már az eljárás megindításakor birtokában kellett, hogy legyenek olyan rendkívüli tettekről szóló híreknek is, amelyeket alkalmasnak tartottak a tiszteletben részesítendő személy szent voltának az alátámasztására. A szentként való elismertetés esélyei annál nagyobbak voltak, minél több és rendkívülibb cselekedetekre vonatkozó hírt produkáltak. A szentté avatási eljárás egyik feladata volt azután az ilyen információk egyházi szempontból való hitelre méltóságának az elbírálása, megrostálásuk, a köztük való válogatás. A szentté avatás ténye természetesen még szélesebb körökben és most már hivatalosan terjesztette a kanonizált személy tiszteletét, és ilyen módon a neki tulajdonított csodák hírét meg is sokszorozhatta, de a tiszteletnek és a csodák hírének *nem* a szentté avatás szokott a kiindulópontja lenni. A szentté avatás rendszerint csak hivatalos elismertetése volt a bizonyos keretek között már meglevő kultusznak. Ebben a tekintetben maga a kisebb Legenda is eligazít, amikor világosan megkülönbözteti a László szentté avatása előtt és után keletkezett csodahíreket.”⁵²

A szentként való elismertetés esélyei annál nagyobbak voltak, minél több rendkívüli cselekedetre vonatkozó hír terjedt el az adott személyről.

Szent Lászlót sokan ismerték: a főpapok, a főurak, azon egyházi intézmények papjai, szerzetesei, amelyeket ő alapított vagy adománnyal gazdagított. Ennél szélesebb körben is ismert volt. Szabolcson 1092-ben ő elnökölt az ország valamennyi világi előkelője, az egész papság és a nép

⁵¹ Koszta László módosított valamit korábbi nézetén, de nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy a királyt az általa alapított somogyvári monostorban temették el. Koszta László: Bencés szerzetesség egy korszakváltás határán. Egyházpolitikai viták a 11–12. század fordulóján. Századok 146 (2012) 294-300. Eredeti felfogása ugyanezzel a címmel jelent meg a bencésekről szóló tanulmánykötetben: Örökség és küldetés (i. m.) I. 78-82. Vö. Solymosi: Egy tévedés nyomában (i. m.) 170.

⁵² Gerics József: Krónikáink és a Szent László-legenda szövegkapcsolatai. In: Középkori kútfőink kritikus kérdései. Szerk. Horváth János és Székely György. Budapest, 1974. 128. Újabb kiadásban: Gerics József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. (METEM Könyvek 9) Budapest, 1995. 200.

tanúskodása mellett tartott zsinaton.⁵³ Halála után a jótéteményeit élvező egyházi intézmények liturgikus keretben, kötelező módon megemlékeztek róla, hogy biztosítsák a király túlvilági boldogulását. A vele harcoló katonák felidéztek harci élményeiket és benne a király szerepét, alkalomadtán meséltek róla, tovább adták emlékeiket. Az egyházi és világi előkelők az ország kormányzásában szerzett tapasztalataikat őrizték és vitték tovább. De mindebből az alapvetően egyedi élményanyagból az elhunyt uralkodó országos tisztelete aligha formálódott volna ki.

A kultusz kialakulásához szükséges alkalmas hely a váradi székesegyház volt, ahol a királlysírnak meghatározó szerepe lett a kultusz kibontakozásában és továbbfejlődésében.⁵⁴ A temetés volt az első esemény, amely alkalmat adott arra, hogy a különböző élményekkel, tapasztalatokkal bíró személyek találkozzanak egymással.

Pontosan nem tudjuk, hol halt meg László király.⁵⁵ A Legenda kocsicsodájából ítélve biztosan mondhatjuk, hogy nem Váradon. De a temetés (*depositio*) 1095. július 29-én a váradi székesegyházban volt.⁵⁶

⁵³ Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék: A törvények szövege.) Budapest, 1904. 157. Vö. Bolla Ilona: A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon. (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 100) Budapest, 1983. 43.

⁵⁴ Vö. Török József: Szent László liturgikus tisztelete. In: *Athleta Patriae*. Tanulmányok Szent László történetéhez. Szerk. Mezey László. Budapest, 1980. 139., Ernő Marosi: *Der heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger*. Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14-15. Jh. *Acta Historica Artium Hungariae* 33 (1987-1988) 215.

⁵⁵ Kádár Tamás: Az Árpád-házi uralkodók. *Fons* 19 (2012) 75-76. Golso fia István pap misekönyvének 1363 előtt készült naptárában ugyan június 27-nél szerepel egy későbbi bejegyzés (*Ladislai Regis Vngarie in czolnpurch*), amelyből arra következtettek, hogy a király Zólyomban halt meg. Ez azonban nem bizonyítható. Mollay Károly: Középkori soproni naptárak. *Soproni Szemle* 16 (1962) 4. sz. 15-16. Erre az adatra épül az a megfogalmazás, hogy 1095. július 25-én (!) Zólyom várában halt meg a király. Balogh: *Varadinum* (i. m.) II. 24. Mollay Károly nézetét nem fogadta el, és a misekönyv helynevét Budával, pontosabban Óbudával azonosította Zolnay László: *Buda sacra – a szentek Budája*. In: uő: *Az elátkozott Buda - Buda aranykora*. Budapest, 1982. 551-555. Szentmártoni Szabó Géának ezúton is köszönöm, hogy felhívta figyelmemet ezekre az adatokra.

⁵⁶ A 14. századi váradi és zágrábi statutumok nem egységesek: július 29-e hol a temetés (*depositio*), hol az elhalálozás (*obitus*) napjaként szerepel bennük. Bunyitay: *Váradi stat.* (i. m.) 6, 8, 10, 60., *Documenta* (i. m.) 683, 684, 685, 706., Joannes Bapt. Tkalčić: *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*. II. *Zagrabiae* 1874. 1, 3. Vö. SRH I. 203, 205, 209. A saint-gilles-i apátság 12. századi halottas könyvének bejegyzése, az 1524. évi váradi zsinati határozatok régi gyakorlatot őrző ünneplistája alapján egyértelmű, hogy ez a nap a temetés napja volt. Winzer: S. Gilles (i. m.) 376., Jaczkó Sándor: A késő középkori hazai zsinati határozatok ünneplistái. In: *Arcana Tabularii*. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk. Bárány Attila, Dreska Gábor, Szovák Kornél. I-II. Budapest-Debrecen, 2014. I. 231-232., Jaczkó Sándor: *A váradi egyház 1524. évi zsinati határozatai*. Budapest, 2016. 58-60, 230.

A távolságtól függően a holttest ideszállítása több-kevesebb napot vett igénybe. Útközben lovon vagy gyalog sokan csatlakoztak a látványos gyászmenethez és Váradig kísérték a királyt utolsó útjára. A koporsó előtt feltehetően egy vagy több lovat vezettek, hogy a templomi szertartás során, amikor a gyászmisében érkezett az adományok átadásának az ideje (*offertorium*), felajánlják az egyháznak.⁵⁷ Útközben sok mindenről beszélhettek, de leginkább az elhunyt uralkodóról. A váradi püspök és papság körmenettel vonult a közeledő gyászmenet elébe.⁵⁸

A székesegyházba messze nem fért be mindenki. Az egyetemes egyház régi gyakorlata szerint a koporsót a főoltár elé tették. Könnyen lehetséges, hogy a koporsóval együtt vitték a király ezüst csatakürtjét és bárdját a székesegyházba, és mindkettő ekkor lett annak tulajdona.⁵⁹ A csatakürt otlétéről van kora újkori forrás.⁶⁰ A nagy bárd birtoklásának az 1557-ben készült leltár mellett tárgyi bizonyítéka is van.⁶¹ Nevezetesen a váradi káptalan 1291-ben készített nagyobbik pecsétnyomója, amelynek lenyomatain (6. kép) az uralkodó jobb kezében nem a szokásos jogar, hanem a bárd, Szent László attribútuma látható.⁶² (7. kép)

Az egyetemes egyház régi gyakorlata szerint a koporsót a főoltár elé tették, és megkezdődött a halotti szertartás (*officium defunctorum*), majd a holttest jelenlétében (*presente cadavere, presente corpore*) elmondták a gyászmisé, gyászbeszédet, és végül a király tetemét a székesegyházban eltemették. A temetési szertartás minden bizonnyal a jelenlevők lakomájával ért véget.⁶³

⁵⁷ A korábbi lovas temetkezés szokása helyébe lépett a ló felajánlása az egyháznak. Solymosi: Mortuarium (i. m.) 554-555, 561.

⁵⁸ Magyar Anjou Legendárium (i. m.) XLIV/20. kép.

⁵⁹ Vö. Karácsonyi: Szent László (i. m.) 102.

⁶⁰ Knauz Nándor: Régi egyházi ékszerek. Magyar Sion 1 (1863) 711-712., Pór Antal: A pozsonyi társas-káptalani egyház leltára 1605-ből. Történelmi Tár 1885. 774. Vö. Balogh: Varadinum (i. m.) II. 130, 134.

⁶¹ Mikó Árpád–Molnár Antal: A váradi középkori székesegyház kincstárának inventáriuma (1557). Művészettörténeti Értesítő 52 (2003) 305, 307, 317 (351. tétel). Ezúton is köszönöm Mikó Árpádnak, hogy az adatra felhívta a figyelmemet.

⁶² Bunyitay: Váradi stat. (i. m.) 23-24., Documenta (i. m.) 692-693. Vö. Balogh: Varadinum (i. m.) I. 14-15.. Takács Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Budapest, 1992. 94-98. Az 1291-ben készült pecsétnyomó legjobb lenyomatát 1338-ból őrizte meg egy oklevél. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 3171/1. A királyt ugyancsak bárdal ábrázolják a bázeli egykori karthauzi kolostor (ma Waisenhauskirche) üvegablakán, amely 1410 táján Kanizsai János esztergomi érsek megbízásából készült. Szentmártoni Szabó Géza: Cs. Szabó László és a XV–XVI. századbeli magyar emlékek Bázelen. (Szent László, Kanizsai János, Szegedi Kis István). Irodalomismeret 16 (2005) 4. sz. 27-29. (Kép: 28.)

⁶³ Karl Josef Merk: Die messliturgische Totenehrung in der römischen Kirche. Zugleich ein Beitrag zum mittelalterlichen Opferwesen. I. Teil. Stuttgart 1926. 9-15, 90., Hans Lentze: Begräbnis und Jahrtag im mittelalterlichen Wien. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für

A temetés 7. és 30. vagy 9. és 40. napján is mondtak gyászmisét.⁶⁴ Ezeknél azonban sokkal fontosabb esemény volt a temetés évfordulója (*anniversarium*).⁶⁵ Az évfordulós napokon az általános liturgikus gyakorlat szerint az alapító király túlvilági boldogulásáért rendszeresen mutattak be gyászmisét, melyet szintén étkezés követett.⁶⁶ Az évfordulós mise alkalmával körmenetben felkeresték az elhunyt sírját, hogy ott elvégezzék az előírt szertartást.⁶⁷ (8. kép)

Minden év július 29-én az évfordulós misén és a sírhoz kapcsolódó szertartáson nemcsak a székesegyház papsága vett részt, hanem Várad lakói, a környékbbeliek és mások is. A hívők a többi ünnepnapon és egyéb alkalmakkor is felkereshették a sírt, amely rövid idő alatt zarándokhellyé vált. A sírt az ünnepeken égő gyertyával ékesítették.⁶⁸

A király túlvilági boldogulását szolgáló liturgikus cselekmény, a róla való megemlékezés nem csupán a szavak szintjén valósult meg, hanem szorosan kötődött a földi maradványokat őrző sírhoz. Erre másutt nem volt mód. Ezért lett

Rechtsgeschichte 67, Kan. Abt. 36 (1950) 329-330., Arnold Angenendt: Theologie und Liturgie des mittelalterlichen Toten-Memoria. In: Memoria. Der geschichtliche Zeugenswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter. Hg. v. Karl Schmid und Joachim Wollasch. (Münsterische Mittelalter-Schriften 48) München, 1984. 79-199, kül. 171-174, 185-187.

⁶⁴ Solymosi: Mortuarium (i. m.) 552-554.

⁶⁵ Az évfordulós megemlékezések első magyarországi írásos bizonyítéka Guden Szent László-kori adománylevelében olvasható. A végrendelező úgy intézkedett, hogy a veszprémi Szent Mihály székesegyháznak adott paloznaki javakból a kanonokok *refectionem per singulos annos haberent et memoriam anime mee tenerent*. Gutheil Jenő: Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523). Kiadásra előkészítette Kredics László. A kézirat kiadásának előkészítésében közreműködött Érszegi Géza és Solymosi László. Szerk. Hermann István. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 18) Veszprém, 2007. 21., DHA I. 225-226. Az idézett részlet értelmezésére l. Solymosi: Hozott-e törvényt (i. m.) 229-231.

⁶⁶ Merk: Die messliturgische Totenehrung (i. m.) 101-102., Lentze: Begräbnis und Jahrtag (i. m.) 335-336, 350-351.

⁶⁷ A 12. század végi Pray-kódex szerint *in anniversariis mortuorum dum exeunt cum processione ad sepulchrum alicuius defuncti pulsantibus omnibus signis cantent hunc psalmum: Miserere mei deus*. Az Országos Széchényi Könyvtárban (= OSZK) őrzött kódex elérhető digitális formában: hu_b1_mny1_0332.jpg. Vö. Policarpus Radó: Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum. Primae partis editio revisa et aucta cui et toti adlaboravit Ladislaus Mezey. Budapest 1973. 75.

⁶⁸ Joachim Iovag és felesége, Anglia asszony 1199-ben végrendeletileg gondoskodtak arról, hogy az ünnepnapokon sírjuk fölé kárpit kerüljön és legyen elég viasz, sőt ilyenkor egy asszonynak a sírnál kellett állnia. Veszprém Város Okmánytára. Pótkötet, Supplementum ad Monumenta civitatis Veszprimiensis (1000–1526). Összeállította Érszegi Géza, Solymosi László. Szerk. Hermann István, a szerkesztésben közreműködött Karlinszky Balázs, Petrik Iván. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 20) Veszprém, 2010. 58, 59. Kanizsai Dorottya 1525-ben végrendeletében sírja fölé két kárpitot adományozott, hogy ne legyen fedetlen, és két réz gyertyatartó vásárlásáról intézkedett, hogy sírjánál gyertyákkal világítsanak. Kelényi Borbála: Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek (1440–1526). Doktori értekezés, kézirat. Budapest, 2016. 79, 176-177.

Szent László kultuszának központja a váradi székesegyház, nem pedig a zágrábi székesegyház vagy éppen a somogyvári monostor, noha alapítójuk szintén ő volt, és az évfordulás gyászmiséit itt is megtartották, akárcsak Saint-Gilles-ben, ahol a halottas könyv szerint Szent László király mellett Péterről, a somogyvári monostor első apátjáról és a Somogyvározt zarándokként megforduló III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelemről is megemlékeztek.⁶⁹

Jól mutatja Várad fontosságát a Legenda is. Fehérvár futólagos említése mellett Váradon kívül egyetlen magyarországi település sincsen benne megnevezve. A csodás események többsége is Váradhoz kötődik. A székesegyházban imádkozott éjjel a király, amikor az őt megleső szolga (*cubicularius*) szerint csodás módon a levegőbe emelkedett (*levitatio*).⁷⁰ A kocsi-csoda Váradra vezette a temetési menetet. A többi csoda a váradi temetéskor vagy később a sírnál történt.

A király szentségének a híre (*fama sanctitatis ipsius audita*) a sírhoz vonzotta a gyógyulásért könyörgő híveket.⁷¹ Mint láttuk, Valter váradi püspök 1130 táján a királysírt vont be istenítélet jellegű ítélezésébe.⁷² Rajtuk kívül a Legenda a király életéből egyetlen csodás történetet örökített meg, amely nem kapcsolódott konkrét helyhez, nevezetesen azt, amikor a király sajátos módon gondoskodott éhező seregének ellátásáról.⁷³ Nem kétséges, hogy a Legenda ősváltozatát a szentté avatás előtt Váradon írták.⁷⁴ Ott is egészítették ki az 1192-ben és nem sokkal utána a sírnál történt csodás eseményekkel.⁷⁵

Érthető, hogy a kultusz kibontakozása és alakulása elválaszthatatlanul összeforrott a földi maradványokat rejtő sírral és a székesegyház papjaival, akiknek kötelessége és érdeke volt a kiemelkedő személyiség emlékének fenntartása és ápolása.

Különbőféle külső körülmények is befolyásolták, erősítették a kultusz alakulását, mint például az első, a második és a harmadik keresztes hadjárat seregeinek magyarországi átvonulása.⁷⁶

A szentté avatáshoz vezető és egyre erősödő folyamatról forráshiány miatt keveset tudunk.⁷⁷ Mindössze néhány adat idézhető fel. Már említettem, hogy

⁶⁹ Winzer: S. Gilles (i. m.) 170 (Péter), 199 (Boleszló), 376 (László).

⁷⁰ SRH II. 519-520.

⁷¹ SRH II. 522-524. Az idézett latin részlet az 524. oldalon.

⁷² SRH II. 524-525.

⁷³ SRH II. 520.

⁷⁴ SRH II. 513. (Bartoniék Emma megállapítása.)

⁷⁵ SRH II. 525-527. Ezt a részt találóan a *Legendához csatolt miraculum-fejezetnek* nevezi Mezey László: *Athleta patriae*. Szent László legkorábbi irodalmi ábrázolásának alakulása, In: *Athleta Patriae*. Tanulmányok Szent László történetéhez (i. m.) 40.

⁷⁶ Klaniczay: *Az uralkodók szentsége* op. cit 163-165.

⁷⁷ Kerny: *László szentté avatása* (i. m.) 175-178., Klaniczay Gábor: *A Szent László-kultusz kialakulása*. In: Klaniczay Gábor–Kosztai László–Körmendi Tamás–Szende Katalin–Szovák Kornél–Weisz Boglárka–Zsoldos Attila: *Nagyvárad és Bihar a korai középkorban*. (Tanulmányok Biharország történetéről 1) Nagyvárad, 2014. (= Nagyvárad és Bihar) 12-16.

Gallus Anonymus, III. Boleszló lengyel fejedelem történetírója valamikor 1110 táján urával együtt Magyarországon járt.⁷⁸ Nem kétséges, hogy a királyi udvarban és másutt hallotta Szent Lászlóról azt a fontos vélekedést, amelyet méltónak ítélt arra, hogy gesztájában feljegyezze: „Mondják, soha nem volt Magyarországnak ilyen királya, és a földje sem volt oly termékeny utána.”⁷⁹

Itt nem egyszerűen arról volt szó, hogy a föld termékenységét összekapcsolták a nemrég elhunyt uralkodó személyével. A természeti jelenségeket ugyanis isteni megnyilvánulásnak tekintették.⁸⁰ Isteni közreműködésről van szó: az ország Szent László földi érdemeinek égi elismerése okán lett termékeny, különösen, hogy Gallus Anonymus előzőleg éppen az uralkodó túlárado kegyességét (*pietas*) emelte ki.⁸¹ A király érdemei váltották ki az isteni megnyilatkozást Valter püspök említett ítélezésében is, amikor a főpap a vita tárgyát képező ezüst tálat Szent László sírjára helyezte. A Legenda szerint a püspök azért folyamodott ehhez az eljáráshoz, mert a legteljesebb mértékben hitt abban, hogy király érdemei kiváltják az isteni megnyilatkozást.⁸²

Természetesen ez a felfogás nem csupán Szent László esetében érhető tetten. A budai káptalan egyházában 1211-ben birtokügyben tüzesvas-próbát tartottak. Ez alkalommal Szent Péternek, a budai egyház védőszentjének

Kerny Terézia minden tiszteletet megérdemlő és a további kutatásokat befolyásoló munkássága több forrást vett fel, mint ami elfogadható. Néhány törlendő közülük. Így Könyves Kálmán király nem vésetett pénzei hátlapjára *Ladislaus* feliratot. II. Géza király 1158. évi oklevelében László király neve mellett a *pius* jelző nem bír különösebb jelentőséggel, hiszen ugyanez az oklevél II. (Vak) Bélát a *piissimus* jelzővel illette. Mindezeket túl ráadásul az oklevél hamis. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. I. (1001–1270) Szerk. Szentpétery Imre. Budapest, 1923–1930. (= Reg. Arp.) 93. szám.

⁷⁸ Bagi: Gallus Anonymus (i. m.) 38-39, 43, 221.

⁷⁹ „Dicunt talem numquam regem Ungariam habuisse, neque terram iam post eum fructuosam sic fuisse.” *Gesta principum Polonorum* (i. m.) 96.

⁸⁰ Veszprémy László: Az investitúra harcok királyképe német földön és Magyarországon. (László és Salamon propagandája és annak utóélete). *Arrabona* 46/1 (2008) 43. Vö. Georg Scheibelreiter: *Der Regierungsantritt des römisch-deutschen Königs (1056–1138)*. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (= *MIÖG*) 81 (1973) 23-24. Tartózkodóbb álláspontot képvisel Geric: *Krónikáink* (i. m.) 129-131., újabb kiadásban: *Uő: Egyház, állam és gondolkodás* (i. m.) 200-203., Geric József – Ladányi Erzsébet: *Szent László „csodás” tettei krónikáinkban*. *Magyar Könyvszemle* 117 (2001) 26-28., Klaniczay Gábor: *Szent László „csodás” tettei krónikáinkban*. *Magyar Könyvszemle* 117 (2001) 402-404., *Uő: A Szent László-kultusz kialakulása* (i. m.) 12.

⁸¹ Az urával szemben elfogult Gallus Anonymus Szent László trónra lépéséről azt írta, hogy Boleszló „in sede Wladislauum, sicut eminentem corpore, sic affluentem pietate collocavit”. *Gesta principum Polonorum* (i. m.) 96.

⁸² A Legenda szövege szerint a püspök „de meritis beati regis certissime confidens per sententiam iudicariam decrevit”. *SRH* II. 525.

érdemei által (*per merita beati Petri principis apostolorum*) nyilvánult meg az igazság (*iustitia*), és lett a pannonhalmi apátság a per nyertese.⁸³

Hogy a kultusz Valter püspök idejében alapvetően a váradi egyház belügye volt, jól mutatja Felicián esztergomi érsek ítélkezése a Váradon tartott zsinaton. Az érsek döntése nyomán a zágrábi székesegyház birtokügyében 1134-ben a váradi székesegyház oltáránál (*super sacrum Waradiensis ecclesie*) tett esküt a váradi kanonokok jelenlétében a zágrábi egyház három nemesebb (*nobilior*) embere.⁸⁴ Ennek alapján a zágrábi püspökség lett a per nyertese. Valter püspök ítélkezésével szemben Szent László sírjának itt nem volt semmi része a peres eljárásban, noha a 13. század elején több alkalommal itt tettek esküt.⁸⁵ Az 1134. évi oklevél ugyan rögzítette, hogy László király az isteni kegyelem sugallatára (*divina gratia inspirante*) alapította meg a zágrábi püspökséget, és szokatlan és megkülönböztetett módon a *nobilissimus* jelzővel illette az uralkodót, de hallgatott arról, hogy az ítélkezésben bármilyen módon közreműködött volna.

Az esküt rögzítő 1134. évi ítéletlevél alapján feltételezhető, hogy Valter püspök ítélkezését is egykorúan feljegyezték, valamilyen formában megörökítették.⁸⁶ Az elbeszélés olyan elemeket tartalmaz, mint például a püspöknek parancsot adó király (II. István) és apjának (Könyves Kálmán) megnevezése, amelyek valamilyen jogbiztosító iratra vallanak.⁸⁷ Akárhogy is volt, abban aligha kételkedhetünk, hogy a fontosabbnak ítélt csodás eseményeket egykorúan vagy közel egykorúan leírták, s nem bízták a múltékonynak tartott emlékezetre.⁸⁸

⁸³ A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. I. Szerk. Erdélyi László. Budapest. 1902. 621. Vö. Uo. 621-623.

⁸⁴ CAH 45-46 (14. szám). Aligha kétséges, hogy a Szűz Mária tiszteletére emelt főoltárnál volt az eskü. Balogh: Varadinum (i. m.) II. 22.

⁸⁵ A Váradi Jegyzőkönyvben 16 alkalommal szerepel eskü, ezek közül hétszer a sírnál (*super sepulchrum sancti Ladislai regis*) egyszer pedig a sírnál és az ereklyéknél (*super sepulchrum et reliquias sancti regis Ladislai*) kellett az esküt letenni. Ezeket az esküket 1216 és 1235 között tették le. Regestrum Varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a. 1550 illustratum sumptibusque capituli Varadinensis lat. rit. Curis et laboribus Joannis Karácsonyi et Samuelis Borovszky. Budapest, 1903. (= Reg. Varad.) 161, 166, 229, 230, 315, 340, 356, 387. szám. A forrás digitális elérhetősége: Váradi Jegyzőkönyv – Regestrum Varadinense – The Varad Register (1208–1235). Szerk. Solymosi László és Szovák Kornél. A szövegkiadás Szovák Kornél munkája. CD-ROM. Arcanum. Budapest, 2009.

⁸⁶ Ez a feljegyzés döntően azért nem maradt ránk, mert megőrzése feleslegessé vált, mihelyt szövege a Legenda része lett.

⁸⁷ „Rex itaque Stephanus, Colomanni filius hanc causam Walthero, Waradiensi episcopo legitimo fine terminandam commisit, qui de meritis beati regis certissime confidens, per sententiam iudiciariam decrevit.” SRH II. 524-525.

⁸⁸ A váradi középkori írásbeliségről összefoglalóan I. Szovák Kornél: A váradi írásbeliség hagyománya. In: Nagyvárad és Bihar (i. m.) 129-146.

A hit az isteni közreműködésben már a temetéskori első csoda alkalmával megmutatkozott. Egy vétkes a sírnál leborulva a király irgalmasságához könyörgött a gyógyulásáért. Csodás gyógyulását a legendaíró azzal magyarázta, hogy Isten a szentté avatáshoz szükséges eljárást szem előtt tartva (*necessarium itaque deus beatificandi modum observans*) megajándékozta Szent Lászlót azzal, hogy mindenkinek, aki hozzá fohászkodik, isteni segítséget adjon.⁸⁹ Ez a megfogalmazás egyértelművé tette, hogy a kultusz célja a király szentté avatása volt, és ehhez Isten közreműködése biztosította a szükséges csodákat.

Mivel a váradi papi közösség is tudta, mi kell a szentté avatáshoz, elkészítették a szükséges életrajzot (*vita*).⁹⁰ Ennek első része Szent László erényekben gazdag tevékenységét mutatta be, szinte csodák nélkül, hiszen mindössze két rendkívüli eseményt tartalmazott (az ima közbeni felemelkedést és az éhező sereg ellátását), míg második része a király halála utáni (*post mortem*) csodajeleket vette számba.⁹¹

A kultuszt ápoló és tápláló váradi székesegyház püspöke és papsága végül elérte III. Béla királynál, Jób esztergomi érseknél és a többi főpapnál, hogy megtegyék a szükséges lépéseket a szentté avatás ügyében. A királyi udvar támogatta az elképzelést.⁹² A keresztény uralkodó magától értetődően a kezdeményezés élére állt.

⁸⁹ SRH II. 524.

⁹⁰ A követelményeket III. Ince pápa 1199-ben egy cremonai kereskedő szentté avatásáról szóló oklevelében a következőképpen fogalmazta meg: „Licet autem iuxta testimonium Ueritatis sola finalis perseverantia exigatur ad sanctitatem anime in ecclesia triumphanti - quoniam, qui perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit -, duo tamen, virtus videlicet morum et virtus signorum, opera scilicet pietatis in vita et miraculorum signa post mortem, ut quis reputetur sanctus in militanti ecclesia, requiruntur.” Die Register Innocenz’III. 1. Bd. 1. Pontifikatsjahr, 1198/99: Texte. Bearbeitet v. Othmar Hageneder und Anton Haidacher. (= Reg. Inn.) (Publikationen der Abteilung für historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom. II/1) Graz–Köln, 1964. 762. Idézi Erdő Péter: Szent Erzsébet kanonizációs eljárása és a korabeli egyházjog. Történelmi Szemle 58 (2016) 21 (121. jegyzet). Újabb kiadásban: Uő: Jog az egyház hagyományában és életében. Budapest, 2016. 452. A pápai oklevél befejező része tömören fejezi ki a lényeget: „Cum hec omnia tam de virtute morum quam virtute signorum ad favorem petitionis [...] concurrere videremus [...] ipsum sanctorum cathalogo duximus ascribendum.” Reg. Inn. I. 764. Ezek az elvárások szinte kizárták, hogy a Krónikában leírt „csodás” történetek belekerüljenek az életrajzba.

⁹¹ Gerics: Krónikáink (i. m.) 128., újabb kiadásban: Uő: Egyház, állam és gondolkodás (i. m.) 200. A király erényeire l. SRH II. 518-519. Vö. Gerics: Krónikáink (i. m.) 118-124., újabb kiadásban: Uő: Egyház, állam és gondolkodás (i. m.) 190-196.

⁹² Nincsen semmi alapja annak a nézetnek, amely szerint a szentté avatás III. Béla király uralmának törvényesítését szolgálta volna. Kristó Gyula: Szent László királyra emlékezve. Vigilia 57 (1192) 345. Csaknem két évtizedes uralkodás után a királynak erre aligha volt szüksége. Vö. Török József: A magyar föld szentjei. Debrecen, 1991. 70-71., Klaniczay Gábor: Szent László kultusza a 12-14. században. In: A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére. Szerk. Klaniczay Gábor, Nagy Balázs. Budapest, 1999. 366-367.

A király szentté avatása

Szent László szentté avatásáról a Legenda, mint befejezett tényről tudósít: 1192-ben testét dicsőségesen szentté avatták.⁹³ A 12. század végi Pray-kódex kalendáriumában a szentté avatás következményeképpen június 27. a király földi maradványainak exhumálása (*elevatio*) ünnepnapjaként szerepel.⁹⁴ Ugyancsak ezzel az eseménnyel függ össze, hogy a Váradi Jegyzőkönyv 34 év múltán fontos részletet örökített meg. Dénes mesterember (*artificex*) nyitotta fel az exhumálás alkalmával Szent László király sírját, és ezért III. Béla király felszabadította: leszármazottaival együtt örökös szabadsággal jutalmazta meg. Ezt a nem érdektelen információt azért jegyezték fel, mert a nevezetes Dénes mester fia 1226-ban végrendelkezett: a Bihar megyei Besenyő település egyházára hagyta meghatározott feladatra rendelt szolgáját.⁹⁵

A szentté avatás körülményeiről részletesebb, bár korántsem egykorú beszámolót olvashatunk Spalatói Tamás (1200/1–1268) művében.⁹⁶ A spalatói főesperes az ókori Salona és a középkori Spalató (Split) város főpapjainak kívánt emléket állítani 1266-ban befejezett történeti munkájában. Ebben Perugiai Bernát spalatói érsek (1200–1217) tevékenységének bemutatását a következő mondatokkal vezette be:

„Ebben az időben a felséges férfiú, Béla, Magyarország királya elküldte bizalmas jegyzőit az Apostoli Székhez, és azt kérte Ince pápa úrtól, parancsolja meg, hogy boldog László király maradványait exhumálják, és illőbb helyen helyezték el, továbbá rendelje el, hogy őt a szentek sorába iktassák. Kérésével egyetértett a pápa, és elküldött egy főtisztelendő férfiút, *Gregorius de Crescentio* bíborost, hogy a király akaratának illő módon tegyen eleget. Ekkor a bíboros, elvállalva az apostoli követséget, átkelt a tengeren, Dalmácia vidékére jött, és Trauban kötött ki. Mivel a tél zordsága még fenyegetett, az egész nagybőjt idején ugyanott akart maradni. Volt a kíséretében egy klerikus, a káplánja, név szerint Bernát, Toszkána tartományból, Perugia volt a hazája, egy tudós és ékesszóló

⁹³ „Dum igitur auctor universe creature hunc sanctum regem divine virtutis consortem esse tantis miraculis declarasset, anno domini millesimo centesimo nonagesimo secundo sanctum corpus eius gloriose est canonizatum.” SRH II. 525.

⁹⁴ A kódex naptárában június 27-hez írták: *Eleuacio S. Ladizlay regis*. hu_b1_mny1_0070.jpg. A második húsvétmutató táblán a MCXCII évszám mellett a margón *Eleuacio S. Ladizlay* olvasható. hu_b1_mny1_0070.jpg, hu_b1_mny1_0083.jpg. Vö. Radó: Libri liturgici (i. m.) 44, 49., SRH I. 121.

⁹⁵ „Tecus, filius Dionysii artificis, qui aperuit in elevatione sepulchrum Sancti Ladislai regis et a gloriosissimo rege Bela dato pro eo artifice perpetua libertate donatus est cum omni generatione ab eo successura, sentiens dissolutionem sui corporis imminere, quendam servum suum, nomine Vrug, constituit dusnicum exequialem”. Reg. Varad. 352. szám.

⁹⁶ Az itt nem tárgyalt késő-középkori hazai forrás értelmezésére lásd Kertész Balázs: Megjegyzések Szent László kanonizációjához. Laskai Osvát második Szent László-sermőjének forrásproblémája. Magyar Könyvszemle 122 (2006) 297-314., Klaniczay: A Szent László-kultusz kialakulása i. m. 18-20.

férfiú, magas termettel. Mivel őt gyakran küldték Magyarországra, ismert volt Béla király előtt, és olyannyira elnyerte az uralkodó és sok előkelő meg főpap kegyét, hogy a király maga bízta rá fiát, Imrét, hogy nevelje és oktassa. Midőn tehát a Magyarországra érkezett követ eleget tett követi megbízatásának, visszatért hazájába.⁹⁷

A kutatás már régóta felhívta a figyelmet Spalatói Tamás tévedéseire.⁹⁸ Mindenekelőtt arra, hogy úgy szerepelteti III. Ince pápát (1198–1216), mint akinek része lett volna a szentté avatásban. A két évvel korábban elhalálozott III. Béla (1172–1196) természetesen nem fordulhatott kéréssel III. Ince pápához. (9. kép)

A tévedés magyarázata, de nem mentsége, hogy Spalatói Tamás az idézett részlet előtt közvetlenül arról írt, hogy Miklós zárai választott érseket III. Ince pápa fosztotta meg főpapi méltóságától.⁹⁹ A tévedést javították is, III. Ince helyett automatikusan az őt megelőző III. Celesztin pápához (1191–1198) kapcsolták a magyar király szentté avatását.¹⁰⁰ (10. kép) Logikus a korrekció, de - mint látni fogjuk - nem ilyen egyszerű a megoldás.

Spalatói Tamás nem csak a pápa, hanem a pápai legátus nevét illetően is tévedett. A római nemesi családból származó Gergely (*Gregorius de Crescentio*) pápai követ ugyan valóban létezett, sőt, két rokon bíboros viselte ugyanezt a nevet. Római címtemplomaik alapján jól megkülönböztethetők egymástól. Közülük az idősebbik járt Magyarországon, de ő is csak III. Béla halála után.¹⁰¹

⁹⁷ „Eo tempore illustris vir Bela Hungarie rex, missis apochrisariis ad apostolicam sedem, supplicavit domino pape Innocentio, ut iuberet reliquias beati Vladislavi regis sublevare et in loco decentiori componi ac ipsum in sanctorum cathalogo decerneret ascribendum. Cuius petitioni summus pontifex annuit et misit quendam virum reverendissimum Gregorium de Crescentio cardinalem, ut voluntati regie satisfaceret condecenter. Tunc cardinalis apostolica legatione suscepta transfretavit et venit in partes Dalmatie applicuitque Tragurium. Et quia yemis adhuc asperitas imminebat, voluit ibidem per totam quadragesimam comorari. Erat autem in comitatu eius clericus quidam capellanus ipsius, Bernardus nomine, de provincia Tuscie, patria Perusinus, vir litteratus et eloquens, statura procerrus. Hic quia frequenter in Hungariam fuerat missus, notus erat effectus regi Bele gratiamque ipsius et multorum principum et prelatorum Hungarie habebat, ita ut rex ipse filium suum Henricum ei nutriendum traderet et docendum. Cum ergo legatus in Hungariam prefectus legationis sue peregrisset officium, ad propria reversus est.” Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Latin text by Olga Perić, Edited, translated and annotated by Dalmir Karbić, Mirjkana Matijević Sokol and James Ross Sweeney. (Central European Medieval Texts 4) Budapest–New York, 2006. 134-136. (cap. 23.) Magyar fordításához vö. Horváth János: A Gellért-legendák keletkezése és kora. In: Középkori kútfontok kritikus kérdései i. m. 158.

⁹⁸ Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Sclavonicarum. Cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri. III. Bibilopolae Vindobonensis 1748. 567-568.

⁹⁹ Thomae archidiaconi Spalatensis Historia (i. m.) 134.

¹⁰⁰ Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. I. Nagyvárad, 1883. (Utánnomás: Nagyvárad, 1999.) 82., Karácsonyi: Szent László (i. m.) 100.

¹⁰¹ Werner Maleczek: Papst und Kardinalskolleg von 1191 bis 1216. Die Kardinäle unter Coelestin III. und Innocenz III. (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom I/6) Wien, 1984. 90-92, 183-184. Vö. Barabás Gábor:

III. Béla uralkodása alatt két pápai legátus kereste fel Magyarországot.¹⁰² Egyikük, Theobaldus püspök-bíboros, III. Orbán pápa (1185–1187) követeként 1186 végén vagy 1187 elején járt itt. Tevékenységét a pannonhalmi konvent, illetve a veszprémi káptalan számára kiadott keltezetlen oklevele tanúsítja.¹⁰³ A másik pápai legátus Gergely szerpap-bíboros (*Gregorius de Sancto Apostolo, Dei gratia Sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis*) volt. Ő valóban kapcsolatba hozható Szent László király szentté avatásával.

Spalatói Tamás a pápai követ keresztnévét kétségkívül eltalálta. De ne legyünk igazságtalanok! Kutatási lehetőségei messze kisebbek voltak, mint a kései utódoké.

Bármennyire is meglepő, a Bolognában tanult, művelt spalatói főesperes nem volt teljesen tisztában a szentté avatási eljárással. A 12. század második felében létező gyakorlat szerint ennek három eleme volt. Először az érdekeltek kérvényben (*petitio*) kérték a pápától a kívánt személy szentté avatását. A kérvényhez az illető életrajzát (*vita*) csatolták. Ezután következett a pápa vagy megbízottjai vizsgálata (*informatio*) arról, hogy a javasolt személy valóban megérdemli-e, hogy a szentek közé felvegyék. Végül a vizsgáldás pozitív eredményének ünnepélyes nyilvánosságra hozatala (*promulgatio*) zárta le az eljárást.¹⁰⁴

Az esetek többségében pápai oklevél (*litterae*) tette közzé, hogy az illetőt beírták a szentek katalógusába.¹⁰⁵ A földi maradványok exhumálása nem része, hanem rendszerint következménye volt a szentté avatásnak, amely a közzétételt követően valósult meg előbb vagy utóbb.¹⁰⁶ Spalatói Tamásnál fordított a sorrend: megfogalmazása szerint a király előbb az exhumálásra, majd a szentté avatásra

Gregorius de Crescentio bíboros élete és magyarországi legációi. In: Varietas delectat. Előtanulmányok a pápai-magyar kapcsolatok 11–13. századi történetéhez. Szerk. Kiss Gergely. Pécs, 2017. (Sajtó alatt.) Köszönöm a szerzőnek, hogy írását rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁰² Barabás Gábor szerint János prenestei püspök-bíboros 1190-ben volt legátus Magyarországon. Barabás Gábor: A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 5) Pécs, 2015. 18. Ez azonban a hivatkozott forrásmű (Maleczek: Papst und Kardinalskolleg i. m. 70-71.) alapján nem felel meg a valóságnak. János püspök jóval korábban, 1164-ben járt Magyarországon.

¹⁰³ Stephan Weiss: Die Urkunden der päpstlichen Legaten von Leo IX. bis Coelestin III. (1049–1198) (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalter, Beihefte zu J. F. Böhm, Regesta Imperii 13) Köln–Weimar–Wien 1995. 288.

¹⁰⁴ Renate Klauser: Zur Entwicklung des Heiligsprechungsverfahrens bis zum 13. Jahrhundert. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 71 Kan. Abt. 40 (1954) 85-101, kül. 91-96.

¹⁰⁵ Otfried Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung. Die päpstlichen Kanonisationen vom Mittelalter bis zur Reformation. Ein Handbuch. (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, Beiheft 9) Köln–Weimar–Wien, 2005. 2, 1033-1034, 1035.

¹⁰⁶ Solymosi László: Magyar főpapok angliai zárándoklata 1220-ben. Történelmi Szemle 55 (2013) 530.

kérte a pápát. Abban viszont nem tévedett, hogy az eljárásban a pápai legátus is részt vett.

Nos, mit tudunk Gergely legátusról, akinek valamilyen formában köze lehetett Szent László szentté avatásához?

A római családból származó Gergelyt III. Kelemen pápa (1187–1191), III. Celesztin elődje nevezte ki szerpap-bíborossá. Római címtemploma a *Sancta Maria in Porticu* lett. Először 1188. április 5-én, utoljára pedig 1202. január 1-én szerepelt a pápai bullák aláírói között. Legátusként járt Magyarországon.¹⁰⁷ A kérdés az, hogy mikor és hányszor.

A válaszadáshoz kiindulópontként azt kell megnézni, hogy a bíborosi kinevezése és III. Béla halála közötti időszakban Gergely mikor volt hosszabb ideig távol a pápai kúriától, azaz mikor hiányoznak aláírásai a pápai bullákon. Eszerint először 1189. február 20. és 1190. május 7., másodszor pedig 1192. január 11. és 1192. november 22. között tevékenykedett legátusként.¹⁰⁸

Mindjárt jegyezzük meg, hogy a két távollét két egymást követő pápa uralkodásához kapcsolódik. Az első III. Kelemen, a második meg III. Celesztin pápa idejében történt. Az utóbbit elődje halála napján, 1191. március 29-én vagy 30-án választották meg.¹⁰⁹

A két hosszabb távollét önmagában csak lehetőséget ad a követi megbízatás feltételezésére. Szerencsére vannak egykorú okleveles adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy Gergely legátusként kétszer járt Magyarországon. Keltezetlen oklevelében, amelyet III. Ince pápa regisztrumkötetéből ismerünk, éppen maga hivatkozik korábbi magyarországi követi tevékenységére (*prius officium legationis gessimus in Vngaria*).¹¹⁰ További két adat is vonatkozik erre az első útra. III. Celesztin pápa 1191. december 20-án megerősítette a szebeni prépostság alapítását. Jób esztergomi érsekhez intézett levelében megemlítette Gergely követ erre vonatkozó oklevelét (*privilegium*), amit akkor állított ki, amikor legátus volt (*tunc apostolice sedis legatus*).¹¹¹ Magából a pápai oklevél

¹⁰⁷ Maleczek: Papst und Kardinalskolleg (i. m.) 93-94.

¹⁰⁸ Reg. Inn. I. 376 (4. és 7. jegyzet). Vö. Maleczek: Papst und Kardinalskolleg (i. m.) 93 (253. jegyzet), 366-368.

¹⁰⁹ Anne J. Duggan: Hyacinth Bobone: Diplomat and Pope. In: Pope Celestin III (1191–1198). Diplomat and Pastor. Eds. John Doran, Damian J. Smith. Ashgate, 2008. 1-2.

¹¹⁰ A legátus (*Gregorius de Sancto Apostolo, Dei gratia Sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis apostolice sedis legatus*) oklevének szövegét III. Ince pápa 1198. június 15-i megerősítő átírása tartotta fenn. Reg. Inn. I. 375-377 (272. szám).

¹¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 237405. (Esztergomi Székesfőkapitán Magánlevéltára, 44-11-2) Kiadása: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–II. Ed. Ferdinandus Knausz. Strigonii 1874–1882. (= Mon. Strig.) I. 141-142. Regesta pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII. Ed. Philippus Jaffé. Editionem secundam correctam et auctam auspiciis G. Wattenbach curaverunt S. Loewenfeld–F. Kaltenbrunner–P. Ewald. I–II. ²Leipzig, 1885–1888. (= JL) II. 584. 16773-16774. szám. Azért van két szám alatt, mert nem gondolhattak arra, hogy Fejér György egy oklevélből közlésében kettőt teremtett. Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. II. Budae 1829. 276-277.

keltezéséből is az következik, hogy csakis Gergely legátus első útjáról lehetett szó. Péter spalatói érsek 1192. április 16-án Spalatóban kiadott ítéletlevele lezárta a traui püspök és a traui Szent Lőrinc-székeskáptalan közti vitát, és egyben megerősítette a bíboros e tárgyban hozott döntését, ami akkor született meg, amikor pápai követ volt Magyarországon.¹¹² Ez az adat is az első úttal hozható kapcsolatba.

Gergely bíboros legátusként tehát bizonyíthatóan kétszer járt Magyarországon, sőt itt oklevelet is adott ki.¹¹³ Az egyik útja 1189/1190-ben, a második pedig 1192-ben volt. Mindegyik küldetés teljesítése viszonylag hosszabb időt, több hónapot vett igénybe.

A megbízatás tárgyáról néhány oklevél tájékoztat. Eszerint a legátus egyfelől Dél-Dalmáciában, közelebbről a spalatói egyháztartományban tevékenykedett, ahol a traui püspök és a székeskáptalan perében járt el.¹¹⁴ Másfelől a Magyar Királyságban a szebeni prépostság ügyével foglalkozott.¹¹⁵

II. Géza király (1141–1162) lakatlan területet (*desertum*) adományozott Dél-Erdélyben a betelepülő szászoknak, akik Szebenben egyházi intézményt építettek. III. Béla kiváltságos prépostsággá tette ezt az intézményt, s erről hiteles okmányt (*autenticum scriptum*) állított ki.

¹¹² Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. (Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.) Ed. T. Smičiklas. II–III. Zagrabiae 1904–1905. (= Smičiklas) II. 253–255. Az érseki ítéletlevél, amely „G(regorius) de sancto Apostolo, Dei gratia sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis” rendelkezését említi, a következőképpen végződik: „apostolatus Celestini III. anno secundo, Gregorio de Sancto Apostolo tunc fungente legationis officio in regno Hungarie, serenissimo rege Bela eidem Hungarie necnon Croatie, Dalmacie Rameque feliciter imperante”.

¹¹³ Ezt azért kell hangsúlyozni, mert Gergely követ sem III. Kelemen, sem III. Celesztin pápa legátusai sorában és azok oklevéllistájában sem szerepel a téma kézikönyvében. Weiss: Die Urkunden der päpstlichen Legaten (i. m.) 290–320, 389–391.

¹¹⁴ Smičiklas II. 253–255. Később Gergely pápai ügyhallgatóként másodmagával a római kúriában tárgyalta a spalatói érsek és a város papjainak ügyét. Smičiklas II. 278–279., JL II. 624. 17404. szám. Jóval Gergely halála után 1206-ban III. Ince pápa hivatkozott erre a tevékenységére megerősítő oklevelében. Smičiklas III. 56–58. Vö. Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. VI. Pest, 1867. 309–310., Regesta pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV. Ed. Augustus Potthast. I–II. Berolini 1874–1875. I. 240–241. 2811. szám, Maleczek: Papst und Kardinalskolleg (i. m.) 93. Itt említendő, hogy ismert Gergely bíboros keltezetlen oklevele, amelyet a spalatói klérushoz és néphez intézett Mihály fárai püspök ügyében. Ebben az oklevelében Gergely nem nevezi magát legátusnak. Smičiklas II. 325. A kiadás a forrást 1199 nyarára datálja.

¹¹⁵ A prépostság alapítását 1189 nyarára vagy 1190-re teszi Wolfgang Grandjean: Die Anfänge der Hermannstädter Propstei im Spiegel päpstlicher Urkunden. In: Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen. (Siebenbürgisches Archiv III/8) Köln–Wien, 1971. 269. Mások 1191-re teszik az alapítást. F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. [Budapest,] 2000. 45. Vö. Thoroczkay Gábor: A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. Fons 19 (2012) 1. sz. 38–41.

Ezt az okmányt első útja idején (1189. február 20. és 1190. május 7. között) oklevéllel Gergely legátus, majd III. Kelemen pápa is megerősítette. Végül III. Celesztin pápa is jóváhagyta a király intézkedését, bevezettette regisztrumába, és minderről 1191. december 20-án tájékoztatta az esztergomi érseket.¹¹⁶ Ez minden bizonnyal azért következett be, mert a kiváltságos királyi prépostságok nem a területileg illetékes megyéspüspök, vagyis az erdélyi főpap, hanem a esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak.

Hamarosan értelmezési vita kerekedett a szebeni prépost és az erdélyi püspök között az említett királyi, illetve legátusi oklevélben szereplő *desertum*, vagyis pusztaság szó miatt. A prépost azt állította, hogy az összes szász telepés (*Flandrenses*) az ő egyházának van alávetve, míg a püspök azt mondta, hogy a király és a legátus értelmezése szerint csak azok tartoznak a prépostsághoz, akik a lakatlan területen telepedtek le. Az ügy végül a pápa, immár III. Celesztin elé került, aki Gergely bíborost bízta meg a jogvita rendezésével.

Gergely második magyarországi legációján tett eleget a pápa megbízásának. Veszprémben megkérdezte III. Béla királyt, aki mágnásai jelenlétében kijelentette, sem a prépostság alapításakor (*tempore constitutionis prepositure*), sem később nem állt szándékában, hogy minden szász a prépostságnak legyen alávetve. A prépostsághoz csak a pusztaságban letelepedett szászok tartoznak.

A legátus elfogadta a király értelmezését, és a préposttal szemben az erdélyi püspöknek adott igazat. A püspök gondoskodott a számára kedvező döntés megörökítéséről. Kérésére 1198-ban III. Ince pápa (*auctoritate apostolica*) megerősítette és átírta a legátus levelét, amely így a pápa első regisztrumkötetében fennmaradt.¹¹⁷ (11. kép)

¹¹⁶ „Cum autem ecclesia Theuthonicorum Vltrasiluanorum in preposituram sit liberam instituta, et eisdem, quibus (et alie) prepositure exempte, libertatis (insignibus redimita, et eam) autentico scripto karissimus in Christo filius noster B. illustris rex Vngarie studuerit communire, quam etiam dilectus filius noster Gregorius, Sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis, tunc apostolice sedis legatus privilegii sui munime roboravit, et apostolica postmodum auctoritas confirmavit, eandem institutionem ratam habentes, precipimus nostri registri serie contineri perhenni memoria duraturam.” DF 237405. (Esztergomi Székesfőkáptalan Magánlevéltára, 44-11-2.) Kiadása: Mon. Strig. I. 141-142. Az idézett rész uo. 141.

¹¹⁷ „Nos vero idem cum domino rege sentientes et eandem interpretationem habentes in animo, predictum verbum sic interpretamur, quod de nullis aliis Flandrensibus intelleximus nec alios prepositure supposuimus, nisi dumtaxat illos, qui tempore, quo ipsam preposituram constituimus, in illo tantum habitabant et erant habitaturi deserto, quod G(eisa) rex Flandrensibus prioribus concessit.” Reg. Inn. I. 375-377 (272. szám). Az idézett rész uo. 377. Vö. Solymosi László: Veszprém korai történetének néhány kérdése. In: Válaszúton. Pogányság–kereszténység, Kelet–Nyugat. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről. Szerk. Kredics László. Veszprém, 2000. 129-157

A két legációval kapcsolatos okleveles forrásokban nem esik szó Szent Lászlóról és szentté avatásáról. A szebeni prépostság ügye azonban némiképpen összefügg vele, mivel Szent László lett az intézmény égi patrónusa.¹¹⁸

Ugyanakkor nem valószínű, hogy Gergely legátus tevékenysége a spalatói egyháztartomány és a szebeni prépostság említett ügyeire korlátozódott volna. Ezeket ugyanis a pápai kúriában is elintézhették volna. A követ bizonyára tárgyalt a magyar királlyal a III. keresztes hadjáratban való részvételről is. De nem ez volt a fő feladata.

Gergely legátus küldetésének igazi célja László király szentté avatása lehetett.¹¹⁹ Mással nem tudjuk magyarázni, miért kellett alig négy év alatt kétszer is Magyarországon járnia. Az eseményeket a következőképpen rekonstruálhatjuk.

1188 végén vagy 1189 elején a főpapok, mindenekelőtt Jób esztergomi érsek és a váradi püspök támogatásával III. Béla király kérvényt nyújtott be III. Kelemen pápához Szent László szentté avatása ügyében. A kérvényhez minden bizonnyal Szent László legrégebbi, ma már ismeretlen őselegendájának a szövegét mellékeltek.¹²⁰

A pápa Gergely bíborost bízta meg azzal, hogy megvizsgálja, teljesíthető-e a kérés. Gergely legátusként 1189-ben Magyarországra jött, ahol Váradon és másutt tanúkat hallgatott ki. Visszatérte után, jelentése ismeretében, III. Kelemen pápa még 1190-ben, vagy legkésőbb az 1191 márciusának végén bekövetkezett halála előtt, felvette a magyar uralkodót a szentek sorába, és erről oklevelet állított ki.

De az is lehetséges, hogy ezt a feladatot 1191-ben (legkésőbb 1192 első napjaiban) már az új pápa, III. Celesztin látta el. Az biztos, hogy Gergely bíboros már tőle kapta újabb legátusi megbízását. Második küldetése során, 1192. június 27-én, Gergely főcelebránsként részt vett Váradon az ünnepélyes szertartáson, amely az exhumálást követően a földi maradványok átvitelét (*translatio*) foglalta magában.

Végeredményben a szentté avatást kinyilvánító pápai oklevél Gergely legátus két magyarországi küldetése között, vagyis 1190. május 7. és 1192. január 11. között keletkezhetett, és kiadója a két pápa bármelyike lehetett. Akárhogy is volt, a szentté avatási eljárásban valamilyen formában mindkét pápának része volt. Ilyesmi máskor is előfordult. Kunigunda császárné szentté

¹¹⁸ F. Romhányi: Kolostorok és társaskáptalanok (i. m.) 45., Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. (METEM Könyvek 40) Budapest, 2003. 216.

¹¹⁹ Minden bizonnyal Szent László kortársának, János traui püspöknek a szentté avatási ügye is Gergely legátusa feladatai közé tartozott. Ana Marinković: Celestin III and Dalmatia. In: Pope Celestin III (i. m.) 185-187. A jelek szerint a vizsgálat megtörtént, de szentté avatás nem lett belőle, életrajza 1203-ban nyerte el végső formáját. Mindenesetre Spalatói Tamás írt János püspök traui tiszteletéről, szentségéről, de szentté avatásáról nem jegyzett fel semmit. Aligha hallgatta volna el, ha ez megtörtént volna. Thomae archidiaconi Spalatensis Historia (i. m.) 77, 155.

¹²⁰ Az elveszett őselegendára lásd Bartoniek Emma bevezetését. SRH II. 509-511.

avatási eljárása 1197-ben kezdődött III. Celesztin pápa idején és III. Ince alatt fejeződött be 1200-ban.¹²¹ Mivel a kanonizáció és az exhumálás az azt követő szertartással együtt időben olyan közel esett egymáshoz, és az utóbbi volt az ünnepélyes helyi esemény, a Legenda a kevésbé valószínű 1192. évet tekintette a szentté avatás időpontjának.

A fenti gondolatmenettel kapcsolatban önként adódik a kérdés: Miért nincsen a szentté avatásnak okleveles nyoma? Miért nem maradt fenn az erről pápai oklevél? A források hiányából nem szerencsés magát a tényt megkérdőjelezni.¹²² Inkább arra a magától értetődő kérdésre kell magyarázatot találni, miért nincsenek okleveles források.

Mind III. Kelemen, mind III. Celesztin pápa idejében készültek regisztrumkötetek, amelyekbe szokás szerint általában bemásolták a pápai kiadványok szövegét. Mint láttuk, mindkét pápa említett magyar vonatkozású oklevelével is ez történt. A két pápa regisztrumkötetei azonban megsemmisültek.¹²³ Ezért hiába kutatunk a Vatikáni Titkos Levéltárban. Így csak azokról a pápai döntésekről van ismeretünk, amelyek a címzettek vagy mások levéltárában fennmaradtak.

Esetünkben azonban a címzettek levéltáraival sincsen szerencsénk. A szentté avatásról szóló pápai okleveleket III. Béla magyar királynak, Jób esztergomi érseknek, Elvin váradi püspöknek és a váradi klérusnak kézbesíthették. A középkori királyi és a váradi egyházi levéltár elpusztult. A Prímási Levéltár ugyan gazdag anyagot tartalmaz, de itt is döntően azok az oklevelek maradtak meg, amelyek az érsek és a székesegyház jogaira vonatkoztak. Ilyen tartalmú okleveleket ebből az időszakból mindkét pápától őriznek Esztergomban, de szentté avatásról szólót nem.¹²⁴

Az sem kedvezett az oklevelek fennmaradásának, hogy a szentté avatás jogilag lezárt ügy volt. Megtörténte után nem pereskedtek miatta, mint ahogy

¹²¹ Volkert Pfaff: Die innere Verwaltung der Kirche unter Papst Coelestin III. Mit Nachträgen zu den Papstregesten 1191–1198. Archiv für Diplomatik 18 (1972) 304.

¹²² Stephan Kuttner: La réserve papale du droit de canonisation. Revue historique de droit français et étranger, IVe série 17 (1938) 174-175 (5. jegyzet), 182 (3. jegyzet), 205 (1. jegyzet)., Klaniczay: Az uralkodók szentsége (i. m.) 162., Uő: Holy Rulers (i. m.) 185-186., Uő: Szent László „csodás” tettei (i. m.) 395-396., Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung (i. m.) 208 (225. jegyzet). Szent László szentté avatása kapcsán pápai oklevél és más megerősítő forrás hiányát hangsúlyozza a Legendák adataival szemben Michael Goodich: The Canonization Policy of Celestin III. In: Pop Celestin III (i. m.) 310.

¹²³ Helmuth Feigl: Die Registrierung der Privilegien unter Papst Innozenz III. MIÖG (68) 1960 114. Félreértés szülhette azt a megfogalmazást, hogy III. Celesztin pápa „jól megőrzött regesztái” vagy „épségben fennmaradt regesztái” Szent László szentté avatásáról „semmilyen utalást nem tartalmaznak”. Klaniczay: Szent László kultusza a 12-14. században (i. m.) 367., Uő: Az uralkodók szentsége (i. m.) 162., Uő: Holy Rulers (i. m.) 185-186. Vö. Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung (i. m.) 208 (225. jegyzet).

¹²⁴ DF 237274, 237404 (Esztergomi Székesfőkapitán Magánlevéltára, 44-1-1 és 44-11-1)., 248964, 248965 (Prímási Levéltár, Archivum ecclesiasticum vetus, nr. 4. és nr. 5.). Kiadásuk: Mon. Strig. I. 135, 139, 140.

birtokügyekben számtalanszor megtették, szerencsés esetben oklevelek sokaságát hagyva az utókorra. Gondoljuk meg, ha Gergely legátus említett oklevele másolatban nem maradt volna meg III. Ince pápa regisztrumkötetében, akkor még annak sem lenne írásos bizonyítéka, hogy kétszer járt követként Magyarországon.

Végül a rekonstrukció szükségessé teszi Gergely bíboros szerepének tisztázását a szentté avatási eljárásban. Spalatói Tamás szűkszavúan csak annyit írt, hogy követi feladatát teljesítette (*legationis sue peregrisset officium*). Ebbe az általános megfogalmazásba minden további nélkül belefér, amit eddig tulajdonítottunk neki, hogy a helyszínen kihallgatta a tanúkat és felvette vallomásaikat, majd második küldetése alkalmával részt vett az exhumálást követő szertartáson.

A kérdés az, hogy volt-e ennél nagyobb szerepe Gergely legátusnak, nevezetesen rendelkezett-e különleges pápai felhatalmazással, amelynek birtokában ő avathatta szentté a magyar királyt Váradon.¹²⁵ Ezzel a lehetőséggel nem számoltunk, s nem véletlenül.

Több évszázados gyakorlat után a szentté avatási eljárás jogi feltételrendszerét viszonylag későn, a 13. század első évtizedeiben fogalmazták meg. A kánonjogi szabályozás a mindenkori pápának biztosított kizárólagos illetékességet a szentté avatásban.¹²⁶

Az ide vezető folyamatban jelentős része volt III. Celesztin személyének, aki pápasága előtt Hyacinthus Bubonis néven közel ötven éven át bíborosként és számos alkalommal legátusként is tevékenykedett.¹²⁷ Mint pápa (a magyar királyt nem számítva közéjük) öt személyt maga avatott szentté. Ezzel a

¹²⁵ Többen a legátus szerepét hangsúlyozták. Horváth: A Gellért-legendák keletkezése (i. m.) 158, 161., Török: Szent László liturgikus tisztelete (i. m.) 138., Uő: Szent László szentté avatása. Műemlékvédelem 36 (1992) 197., Erdő: Szent Erzsébet (i. m.) 7. Újabb kiadásban: Uő: Jog az egyház hagyományában (i. m.) 433. A legutóbb megjelent nézet szerint „László királyt 1192-ben avatták szentté Váradon, III. Celesztin pápa beleegyezésével, akit a hazánkban immáron másodszor megforduló, ezúttal Dalmáciából érkező Gregorio de San Apostolo bíboros-követ képviselt.” Thoroczkay Gábor: László király szentté avatása. In: Uő: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Budapest, 2016. 127. A legátusok pápai felhatalmazásáról l. Jürgen Petersohn: Die päpstlichen Kanonisationsdelegation des 11. und 12. Jahrhunderts und die Heiligsprechung Karls des Großen. In: Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law. (Toronto, 21-25. August 1972.) Ed. Stephan Kuttner. (Monumenta Iuris Canonici ser. C, subsidia 5) Città del Vaticano 1976. 163-206. kül. 172-199. Vö. Weiss: Die Urkunden der päpstlichen Legaten (i. m.) 284-285.

¹²⁶ Kuttner: La réserve papale (i. m.) 172-228., Török: Szent László liturgikus tisztelete (i. m.) 137-139., Erdő: Szent Erzsébet (i. m.) 1-22. Újabb kiadásban: Uő: Jog az egyház hagyományában (i. m.) 425-452. Vö. Bernhard Schimmelpfennig: Heilige Päpste – päpstliche Kanonisationspolitik. In: Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter. Hg. v. Jürgen Petersohn. (Vorträge und Forschungen Bd. 42) Sigmaringen, 1994. 73-78., Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung (i. m.) 2.

¹²⁷ Maleczek: Papst und Kardinalskolleg (i. m.) 68-70 p., Weiss: Die Urkunden der päpstlichen Legaten (i. m.) 173-203, 207, 249, 383-387.

teljesítménnyel III. Honorius (1216–1227) és IX. Gergely pápával (1227–1241) együtt ő vezeti a középkori pápák szentté avatási listáját. Egyik esetben sem bízta a szentté avatást legátusára.¹²⁸ Sőt, ragaszkodott ahhoz, hogy pápaként megerősítse egy korábbi eljárásának az érvényességét. 1173 elején ugyanis legátusként ő nyilvánította szentté Rosendo püspököt, anélkül, hogy erre pápai felhatalmazást kapott volna.

III. Sándor (1159–1181) pápa megbízásából Hyacinthus Bubonis kardinális, a későbbi III. Celesztin az ibériai félszigeten járt követségben, ahol szentté nyilvánította hitvalló Rosendo (907–977) püspököt, Dumio (Mondofiedo) egykori főpapját, és erről oklevelet állított ki.¹²⁹ Ebből kiderül, hogy részletes vizsgálatot tartott, sok tanú igaz vallomásából és a püspök életrajzából (*tum ex multorum relatione veridica tum ex ipsius vite scripture recitatione*) tájékozódott a főpap tevékenységről. A legendából kiírta életének fontosabb csodás eseményeit, majd a halála után történt csodákat. Ezeket megfontolva és León, Kasztília és Portugália uralkodói, továbbá számos főpap, szerzetes és nemes kérésére úgy döntött, hogy a püspök földi maradványait illőbb helyre vigyék át, és őt szentként tiszteljék. Ezért megparancsolta a bragai érseknek és püspöktársainak, hogy tiszteletére ünnepnapot jelöljenek ki, és gondoskodjanak a test átviteléről. Egyúttal búcsú kiváltságot adományozott azoknak, akik az eseményen és a szent ünnepnapján megjelennek. Hogy ennek nagyobb fogamatja legyen, három környékbeli püspököt bízott meg ennek kihirdetésével. A legátusi levélből egyértelműen megállapítható, hogy mindezt különleges pápai felhatalmazás nélkül tette. Hogy mi vitte rá erre a lépésre, azt megtudjuk a pápaként 1195-ben kiadott okleveléből: a helyszínen szerzett tapasztalatán, meggyőződésén túl a hite. Mint írta, hitt abban (*credidimus*), hogy a szentéletű püspököt be kell írni a szentek katalógusába és szentként kell tisztelni.

Legátusi döntésén nem kellett módosítania, de úgy érezte, hogy a formán igen. Ezért III. Celesztin pápaként 1195-ben megerősítette a több mint két évtizeddel korábbi szentté nyilvánításának érvényességét.¹³⁰ Ennek alapján zártuk ki azt a lehetőséget, hogy III. Celesztin pápa különleges megbízást adott volna Gergely legátusnak Szent László kanonizálására.

¹²⁸ Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung (i. m.) 173-213., különösen 208-209., 264-266, 309.

¹²⁹ Damian J. Smith: The Iberian Legations of Cardinal Hyacinth Bubone. In: Pop Celestin III (i. m.) 94-95.

¹³⁰ Weiss: Die Urkunden der päpstlichen Legaten (i. m.) 185 (37. szám), 202-203., Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung (i. m.) 204-209. A két oklevél értelmező tanulmánnyal két kiadásban is elérhető. Antonio García y García: A propos de la canonisation des saints au XIIe siècle. *Revue de Droit Canonique* 18 (1968) 3-15., forrásszöveg: 5-9., Uő: La canonizacion de San Rosendo de Dumio. In: Uő: Estudios sobre la canonistica Portuguesa medieval. Madrid, 1976. 157-172., forrásszöveg: 167-172. Vö. JL II. 617. 17287. szám. (A francia nyelvű cikk megszerzését Diera Diána szívességének köszönöm.)

III. Kelemen pápáról nem mondhatjuk el ugyanezt, mivel a szentté avatást több alkalommal átruházta legátusára.¹³¹ De ennek itt nincs különösebb jelentősége, mert őt halála megakadályozta abban, hogy Gergely bíboros második küldetésére bármilyen felhatalmazást adjon. A két pápa eltérő gyakorlata a szentté avatás módjáról megengedi a feltételezést, hogy a magyar királyt szentté avató oklevelet III. Celesztin pápa állította ki, mégpedig nagy valószínűséggel 1191-ben. Az elveszett oklevél tartalmi-szerkezeti felépítése nyilvánvalóan a hasonló pápai kiadványok mintáját követte.

A szentté avatás következményei

A szentté avatás, majd az azt követő transzláció 1192. június 27-én, és ezen nap kötelező ünneppé nyilvánítása a kultusz kiteljesedését hozta magával. A halotti liturgiával összefonódó kultuszt a szent liturgikus tisztelete váltotta fel. Ehhez liturgikus szövegek kellettek. Az átvitel ünnepére összeállították (bizonyára még nem teljesen végleges formában) a szent király tiszteletére mondott miséhez szükséges liturgikus szöveget (*officium*).¹³² A könyörgések az idézett mottóval összhangban utalnak a király bűnös voltára, de egyben azt is kifejezik, hogy Isten megbocsátott neki, és az örökkévalóság dicsőségében részesítette az uralkodót.¹³³ (12. kép)

További liturgikus alkotások is születtek Váradon. Így a misén énekelt szekvencia¹³⁴ és a szent ünnepének fényét emelő verses zsoltosma (*Historia*

¹³¹ Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung (i. m.) 162-172., Jürgen Petersohn: Jubiläumsfrömmigkeit vor dem Jubelablaß. Jubeljahr, Reliquientranslation und „remissio” in Bamberg (1189) und Canterbury (1220). Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 45 (1989) 38-39.

¹³² Török: Szent László liturgikus tisztelete (i. m.) 143-144, 158-159.

¹³³ Deus, qui beatum Ladizlaum regem nostrum [a szó kivakarva] et confessorem tuum miro miserationis modo delinquentem ad veniam et iustum transtulisti ad gloriam, presta, quesumus, ut quem rectorem habuimus in terris, eum modo protectorem sentiamus in celis. [...] Deus, qui beato Ladizlao regi et confessori tuo post terrene dignitatis fastigium eternitatis lauream contulisti, concede propicius, ut qui eius merita venerantur in terris, ipsi quoque in gloria consociantur in celis. OSzK hu_b1_mny1_0217.jpg. Vö. Török: Szent László liturgikus tisztelete (i. m.) 143, 158. A miseimádságban említett bűnös király és a szentté avatási eljárás vizsgálati részének (*informatio*) összefüggése vitatott. Gerics József: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 22) Budapest, 1961. 104-107., Mezey: Athleta patriae. Szent László (i. m.) 46., Gerics József – Ladányi Erzsébet: A Szent László-ábrázolás forráskérdései legendájában és a krónikában. Magyar Könyvszemle 118 (2002) 1-2., Klaniczay: A Szent László-kultusz kialakulása (i. m.) 20. A téma részletes tárgyalását l. Kertész: Megjegyzések Szent László kanonizációjához (i. m.) 303-314.

¹³⁴ Mezey: Athleta patriae. Szent László (i. m.) 44. Szövegét l. Török: Szent László liturgikus tisztelete (i. m.) 155-158.

ritmica), melyet részben a Legenda szövege inspirált.¹³⁵ Az őslegendához is hozzányúltak, két változatban is kibővítették az újabb csodákkal.¹³⁶

A exhumálást követően a földi maradványok egy részét nem temették el újra díszesebb helyen, hanem ereklyeként megtartották. Szent László nevezetes fejereklyéjének fordulatos története is ekkor vette kezdetét.¹³⁷ (13. kép) A váradi

¹³⁵ Szövegét I. Török: Szent László liturgikus tisztelete (i. m.) 148-155. A zsolozsmát részletesen tárgyalja Mezey: *Athleta patriae. Szent László* (i. m.) 35-46. Vö. Dobszay László: Az ország patrónusainak liturgikus tisztelete a középkori zsolozsmában. In: Magyar szentek tisztelete és ereklyéi. Szerk. Cséfalvay Pál – Kontsek Ildikó. Esztergom, 2000. 99-100. Korábbi megfogalmazása: Magyarország zenetörténete. I. Szerk. Rajeczky Benjamin. Budapest, 1988. 339-341. (Dobszay László írása.) Mezey László (i. m. 45-46.) és Dobszay László feltételezi, hogy a francia hatást mutató zsolozsma a Párizsban tanult Elvinus váradi püspök munkája. Itt jelezzük, hogy Elvin váradi püspök párizsi tanulmányútja kétséges. A váradi statutumok püspöklistája szerint Elvin 1189 és 1200 között váradi püspök volt. Bunyitay: Váradi stat. (i. m.) 15., Documenta (i. m.) 688. Vö. Zsoldos: Magyarország világi archontológiája (i. m.) 98. Bizonyos Elvinről viszont azt tudjuk, hogy III. Béla 1192-ben Párizsba küldte melódiát tanulni. Nehezen képzelhető el, hogy a püspököt küldték volna külföldre tanulni, ráadásul éppen 1192-ben. Inkább fordítva szokott lenni: a Párizsban tanuló klerikusok hazatérésük után lettek főpapok, miként arra több példa is van ebből az időből. Ezt megfontolva arra lehet gondolni, hogy az évszám téves. Erre van is némi alapunk, mert az 1192. évi adat Pray György 1779. január 4-én írt levelében emlékezetből felidézett oklevélből való: „sub Bela initium esse datum, in cuius diplomate anni 1192 memini me legisse, Elvinum Parisios esse missum ad docendum melodiam”. OSzK 1834 Quart Lat. 1. 78^r. Ezt az adatot hasznosította Jean-Benjamin de La Borde (1734–1794) francia zeneszerző és zenetörténész munkájában: *Essai sur la musique ancienne et moderne*. I. Paris, 1780. 160. Vö. Isoz Kálmán: Pray György értekezése a magyarok zenéjéről. *Zenei Szemle* 10 (1926) 211., Uő: Laborde forrása a magyar zenéről. *Zenei Szemle* 12 (1928) 73-74. Erről az oklevélről azonban Pray György és általa a francia zenetörténész említésén kívül nem tudunk semmit. Reg. Arp. 153. szám.

¹³⁶ A Szent László-legenda egyik változatának a végén egy csoda időpontját napra pontosan megadták. A napot a római és a liturgikus naptár szerint is megjelölték. Mivel a két meghatározás nincs szinkronban egymással, Bartoniek Emma javította az 1204-es évszámot 1200-ra. SRH II. 511., 526 (1. jegyzet). Ugyanezt a korrekciót már régen megtették. *Acta Sanctorum Junii*. V. Antwerpiae 1709. 319 („d” jegyzet). Ennek ellenére ezt a módosítást meglepő módon nem szokták figyelembe venni. A László-legenda korai változatainak időrendjéről I. SRH II. 509-513., Szovák Kornél: Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban. *Századok* 134 (2000) 132-138., 141-142.

¹³⁷ Ipolyi Arnold: Magyar ereklyék. *Archaeologiai Közlemények* 3 (1863) 73-86. A fejereklyére tett esküről két biztos adatunk van. Lodomér váradi püspök oklevele örököltette meg 1273-ban (és nem 1275-ben), hogy a váradelőhegyi premontrei prépost és szerzetestársai előtt Egyed örkanonok jelenlétében a váradi egyház népei tettek esküt a fejereklyére (*super sanctissimum caput beatissimi regis Ladislai domini nostri in terris et patroni in celis*), és ezzel döntötték el a váradi püspök és a káptalan közös birtokairól keletkezett vitát (uo. 74.). DF 245023. (Arhivele Statului Sibiu, Szász Nemzeti Levéltár: Urkunden.) Kiadása: Franz Zimmermann–Carl Werner: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I. Hermannstadt, 1892. 122-123. A másik sajátos esküről Zsigmond király 1406-ban kiadott adománylevelének elbeszélő része tájékoztat. Eszerint 1403 elején a főpapok és a világi előkelők nagyobb csoportja tett esküt a fejereklyére azzal a szándékkal, hogy Zsigmondot

püspök több egyházi intézménynek ajándékozott a csontmaradványokból. Az elsők között, vagy éppen legelsőként ekkor kapott a szebeni prépostság Szent László-ereklyét, és lett ezzel a szentté avatott uralkodó a társaskáptalan égi patrónusa.¹³⁸ A szent tiszteletére a váradi székesegyházban a sírnál oltárt emeltek.¹³⁹

Sok helyen templomokat építettek, és a névadási gyakorlatnak megfelelően a templom Szent László titulusa gyakran a település nevében is kifejeződött.¹⁴⁰ A kultusz átlépte a váradi egyházmegye határait és hamarosan országossá vált.¹⁴¹ Ebben a folyamatban nyilvánvalóan jelentős része volt azoknak az egyházi intézményeknek, amelyeket Szent László alapított vagy legalább adománnyal gazdagított.¹⁴² A szentté avatott uralkodó ismertsége, a királyi udvar és a főpapok szerepe is gyorsította az országos elterjedést. Ebben sokat segített, hogy már régóta olvasható volt az ismeretlen krónikás összefoglalója az uralkodó eseményekben gazdag életéről.¹⁴³

Így nem meglepő, hogy a Szent László-zsolozsmában (meg a szekvenciában) a helyi kultusz mellett már az országos is helyet kapott. A szent király nem csupán Várad, hanem az egész magyar nép (*Hungarorum gens*) és Pannonia, azaz a Magyar Királyság büszkesége lett, sőt a himnusz műfajához

megfosztják trónjától és László nápolyi királyt választják meg helyette. Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. VII. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső. Budapest, 1880. 439-440. Vö. Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). Szerk. Kristó Gyula. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1). Szeged, 1992. 261-262. (Kapitánffy István fordítása.), Fedeles Tamás: „Ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai”. Várad kegyhelye a késő középkorban. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk.: Bagi Dániel–Fedeles Tamás–Kiss Gergely, Pécs, 2012. 175-176. A herma első leírását a székesegyház 1557. évi leltárból ismerjük. Ugyanebből a forrásból tudjuk, hogy helye a Szent László-kápolnában volt. Mikó–Molnár: i. m. 304, 305, 307, 316. (287. tétel.) Ez a kápolna minden bizonnyal a szentélyt ölelő 14. századi kápolnakoszorú egyik alkotóeleme lehetett.

¹³⁸ A szebeni egyház eredeti védőszentjének nevét nem ismerjük. Szent László 1192-ben valószínűleg társpatrónus lett, majd idővel háttérbe szorult és végül feledésbe merült az eredeti, számunkra ismeretlen patrocínium. Vö. Thoroczkay: A szebeni prépostság (i. m.) 41.

¹³⁹ „Post canonisationem autem sancti regis Ladislai institutum fuit ad eius sepulchrum sub eius titulo altare.” Bunyitay: Várad stat. (i. m.) 71., Documenta (i. m.) 713. A váradi székesegyház Szent László-oltárának első említését annak köszönhetjük, hogy 1229-ben kivételesen nem a sírnál, az ereklyéknél, hanem ennél az oltárnál tettek esküt. Reg. Varad. 362. szám.

¹⁴⁰ Mező: Patrocíniumok (i. m.) 211-221.

¹⁴¹ Bálint: Ünnepi Kalendárium (i. m.) I. 480-504.

¹⁴² Vö. Veszprémy: Az invesztitúra harcok királyképe (i. m.) 44.

¹⁴³ SRH I. 366-420. Gerics: Krónikáink (i. m.) 113-136., újabb kiadásban: Uő: Egyház, állam és gondolkodás (i. m.) 185-208., Gerics–Ladányi: Szent László „csodás” tettei (i. m.) 20–32., Klaniczay: Szent László „csodás” tettei (i. m.) 393-410., Uő: A Szent László-kultusz kialakulása (i. m.) 21-31. Vö. Bollók János: Szent László korának magyar értelmisége. Vigilia 65 (2000) 843. Újabb kiadásban: Philologia nostra. Bollók János összegyűjtött tanulmányai. Szerk. Mészáros Tamás. Budapest, 2013. (Antiquitas, Byzantium, Renascentia 4) 427.

illően, óhaj formájában „a haza fáradhatatlan védelmezője és bajnoka” (*sis defensor indefessus et athleta patriae*).¹⁴⁴

Nem sokkal később kiegészítették az 1092. évi Szabolcsi Zsinat ünneplistáját.¹⁴⁵ Az egész ország számára mintául szolgáló esztergomi ünneplajstromba pedig az 1083-ban szentté avatott és Szent László-legendában szereplő öt magyar szent¹⁴⁶ mellé felvették Szent László ünnepét. Eszerint megkülönböztetett tisztelet illette meg a szent királyokat: Istvánt és Lászlót, Imre herceget, valamint Gellért püspököt, András és Benedek Zobor vidéki remetéket. A bibliai ihletésű megfogalmazás szerint azért lettek méltóak az ünnepélyes tiszteletre, ünnepnapjuk megülésére, mert „az igen szerencsés Magyarország földjét az Úr szőlejében munkálkodva a keresztény tanítással teljesen átítatták”.¹⁴⁷ Illett ez az értékelés Szent László királyra is, hiszen a pogánylázadások és a trónharcok után sikerült megszilárdítania a keresztény életformát és továbbfejlesztenie az egyházszervezetet.

A változás további ékes bizonyága Imre király 1198-ban kiadott oklevele. Ebben Szent István és Szent László neve (*sanctissimus rex Stephanus et beatus Ladislaus rex*) nemcsak egymás mellé került, mint az ünneplistában, hanem a két szent követendő minta lett Imre király számára. Miként az uralkodói jövedelmek tizedét a szent királyok az esztergomi érseknek adományozták (*sicut per sanctos reges erant donate*), úgy járt el ő is, sőt a szent királyok példájára (*exemplo sanctorum regum*) az esztergomi várban épülő királyi lakóházat is az esztergomi érseknek adományozta.¹⁴⁸ (14. kép)

Összességében 1200 táján minden adott volt ahhoz, hogy a szentté avatott magyar király tisztelete az egész országban elterjedjen, művészi ábrázolások sokasága örökítse meg a lovagszent uralkodót (15. kép), és Szent László a középkori Magyar Királyság legnépszerűbb szentjévé, népmondai hősévé váljon.

¹⁴⁴ Török: Szent László liturgikus tisztelete (i. m.) 148-149, 153, 156., Mezey: *Athleta patriae*. Szent László (i. m.) 42, 44-45., Marosi Ernő: Szent László mint nemzeti szent. In: uő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. (Művészettörténeti Füzetek 23) Budapest, 1995. 76-77, 199 (348. jegyzet). Vö. Kurcz Ágnes: *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. Budapest, 1988. 211.

¹⁴⁵ Závodszky: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények (i. m.) 164 (38. cikkely).

¹⁴⁶ SRH II. 520-521.

¹⁴⁷ Solymosi László: Az esztergomi egyházmegye legrégebbi ünneplajstroma. (Szent Adalbert, Szórád-András és Benedek tisztelete az erdélyi szászoknál). In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Szerk. Tusor Péter. Szerkesztőtársak: Rihmer Zoltán és Thoroczkay Gábor. Budapest, 1998. 93-94.

¹⁴⁸ DF 248310. (Prímási Levéltár, Archivum Saeculare, Acta radicalia I-1.) Kiadása: Mon. Strig. I. 156. Idézi: Fehértói Katalin: *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Budapest, 2004. 478. Vö. Reg. Arp. 177. szám. A Váradhoz szorosan kötődő Szent László-kutatás figyelmét minden bizonnyal azért kerülte el ez az oklevél, mert az esztergomi vonatkozású forrásnak nincs semmi köze Váradhoz.